

KÖNYVTÁBLÁKBAN FÖLFEDEZETT XVI. ÉS XVII. SZÁZADBELI MAGYAR ŐSNYOMTATVÁNYOK.

Frakuói Vilmostól.

I.

B E V E Z E T É S.

— Olvastatott a Történelmi Társulat 1878. december 5-iki ülésén. —

I.

A régibb magyar irodalomtörténet terén, Toldy Ferencz alapvető munkáinak megjelenése óta, oly fontos és hasznos munka, mint Szabó Károly »Régi magyar könyvtára« alig látott napvilágot.

Mindnyájan, a kik, bármely irányban, nemzetünk szellemi életének történeti múltját felderíteni törekszünk, bő anyagot, vagy legalább tanulságos útmutatást fogunk abban találni. Nemzetünk szellemi életének és fejlődésének hű tükörét nyújtja az. E tükör több tekintetben oly képeket állít elénk, melyeknél örömmel és önérzettel időzhetünk. Mert, miként az Akadémia ez évi közülésén, titkári jelentésében, e munkáról szólva, említém, tanúságot tesz az arról, hogy »nemzetünk, életének leggyászosabb korszakában is, képes volt erőteljes és virágzó irodalmat teremteni.«

Azonban másrésről több oly tényt constatál, a mely nemzeti jellemünket nem a legelőnyösebb világitásban tünteti föl. Csak egyet emelek ki. Újabb tanúságot tesz azon gondatlanságról, melylyel nemzeti irodalmunk emlékeit pusztúlni és veszni engedték, és engedjük még mai nap is.

Szabó Károly, miután az összes irodalomtörténeti készletet áttanulmányozta, és néhány száz könyvtárt átkutatott, 1790 munkát ismertet, a melyek 1531-től 1711-ig magyar nyelven, sajtó útján közrebocsáttattak.

Ezen 1789 munka közül 193 olyan, a melyeknek czímeit irodalomtörténeti munkákból ismeri ugyan, de az átbúvárolt

könyvtárakban egyetlen példányát sem találta. Továbbá 620 munka olyan, a melyekből az átbúvárolt néhány száz könyvtárban csak egyetlen egy példányt talált, a melyeket tehát unicumoknak tarthatunk.

Remélljük, hogy azon figyelem és érdeklődés, melyet Szabó Károly munkája a régi magyar irodalom termékeire fog irányozni, ezen statistikai eredményt némileg módosítani fogja. Nincs kétségem az iránt, hogy sok oly munkával fogunk megismerkedni, melyeknek czímeit sem, vagy csak czímeit ismertük; és ki fog derülni, hogy sok unicumnak tartott munka több példányban lappang.

Épen ezen cél elérésére, a szakférfiakat és az érdeklődő közönséget régi irodalmunk maradványainak egy oly lelhelyére kívánom figyelmessé tenni, a mely ekkorig alig volt kizsákmányolva, és így jutalmazó eredményekkel kecsegtet. Értem a XVI. és XVII. századbéli könyvek kötéseinek tábláit.

Igen természetesnek találtam, midőn ezen nyilatkozatom még szakférfiak, érdemes történetbúvárok ajkaira is mosolyt idézett. Épen azért kívántam ezen helyen, illetékes közönség előtt, szólni e tárgyról, és bemutatni e téren a múzeumi könyvtárban, tisztársaim közreműködésével tett kutatásaim eredményeit; a melyeknek jelentőségét már abból is méltóztassanak megítélni, hogy egyebek között, negyvenöt oly XVI. és XVII. századbéli magyar nyomtatvánnyal gazdagítottuk irodalmunkat, a melyek ekkorig egy példányban sem voltak ismeretesek.

A régi kéziratok és könyvek táblái a külföldi búvárok figyelmét már közel félszázad óta magokra vonták. Anglia, Franciaország és Németország terjedelmes és számos műmellékletekkel díszlő munkákban bírják a könyvkötés fejlődésének történetét ismertetve és illusztrálva.

De nemcsak ipar- és műtörténeti szempontból érdekesek a táblák. Ezek a XVI. század közepéig fából készültek, melynek külső és belső borítékára gyakran használtak fel kéziratokat és okleveleket, a melyeket esetleges birtokosaik értéktelennek tartottak; főleg a nyomtatott könyvek nagyobb elterjedése után, melyek a kéziratokat a használatból mindinkább kiszorították.

Az ekképen könyvkötési anyag gyanánt fölhasznált hárttyák nem ritkán nagy irodalmi értékkel bírnak. Így például Pertz

a Schwabenspiegel legrégebbi kéziratát, kitűnő hazánkfia Endlicher pedig a bécsi császári könyvtárnak 1848 előtti öre, Ulpián és Plinius ismeretlen munkáinak töredékeit fedezte föl codexek tábláin.

És mi is oly szerencsések voltunk a minap egy XIV. századbeli glagolita legendárium töredékeit fejteni le, a melyeket a legjelesebb ó-szláv irodalomtörténész Miklosich kiváló érdekűeknek mondott. Mert hazánkban is nagymennyiségű hártya-kéziratokat használtak föl, vagy jobban mondva pusztítottak el a könyvkötők. Fényesen kiállított missalék, gradualek sem kerültek ki e szomorú sorsot. Miként ezt az itt bemutatott példányok tanúsítják. És nem egy fontos oklevelet is fejtettünk már le. Példágyanánt bemutatathatók egy XV. századbeli magyarországi mise-könyvet, melynek borítékján a kalocsai érsekség történetére nagy fontosságú 1495-iki oklevél van ragasztva. Valamint egy könyvtáblát, melynek borítékjául Kolozsvár városának egy 1595-iki oklevele van felhasználva.

Nem időzöm tovább ezen tárgynál, mert kilátásba helyezhetem, hogy egyik tisztársam Csontosy János úr a magyarországi könyvkötés és kereskedés történetét ki fogja dolgozni.

A XVI. század közepe óta a fatáblák helyett használatba jönnek a puha táblák, melyek összeragasztott és azután bőrrel borított papírrétegekből állanak, míg ezeket a XVII. század vége felé a lemezpapír (pappendeckl) teljesen kiszorítja.

Miként előbb a táblák borítására hártya kéziratokat, úgy most a bőrboríték kitöltésére nyomtatványokat, és néha papírkéziratokat használnak. Minthogy pedig a papírnak ára viszonylag igen nagy volt, a könyvkötők szívesen nyúltak a nyomtatott papírkészlethez, a melylyel az akkori viszonyok között bőven rendelkeztek.

Ugyanis a könyvkötők rendszeren könyvárúsok is voltak, a kik az akkori hitelviszonyok következtében a könyveket csak készpénzfizetés mellett, nem pedig mint ma szokás, bizományban szerezték meg. Így tehát az el nem árúsított készletet vissza nem küldhetvén, mint maculaturát értékesítették.

Innen van, hogy némely könyvtáblákban valamely nyomtatványnak ugyanazon egy ívét 10—20 példányban; míg máskor egy táblában ugyanazon munkának összes íveit, vagy többféle

munkának egyes leveleit találjuk, amint ezek véletlenül a könyvkötőnek kezeibe jutottak. Azonban igen gyakran használtattak föl régibb munkák is, p. o. XVII. századbeli munkák kötésénél XV. századbeli latin incunabulák; a melyek különféle módon juthattak a könyvkötő kezére.

Annak nyomára jutni, vajjon a könyvtáblában elvannak-e temetve ily nyomtatványok, igen könnyű. Csak a tábla belső részét borító tiszta lapot kell fölemelni, megkarczolni vagy szivacsos megnedvesíteni.

A külföldön úgy látszik, a táblák átkutatása és tartalmuk kifejtése nem tartozik a bibliographiai feladatok közé. Legalább nincs tudomásunk arról, hogy ily munkásság jelentékeny eredményekre vezetett volna. És ez természetes. A nagy román és germán irodalmak a XVI. század második felében már annyira termékenyek voltak, hogy az ezen korbéli irodalmi termékek teljes bírására nem kell különös súlyt fektetni. E mellett azon nemzetek kevesebb viszontagságoknak voltak kitéve, és számos tudományos gyűpontokkal bírtak; minélfogva alig lehet föltenni, hogy XVI. és XVII. századbeli nyomtatványokat könyvtáraik mind meg ne őrizték volna. A szerencsésebb nemzetek tehát nem szorúltak rá, hogy figyelmüket és idejüket ily bűvárlatokra szenteljék.

Egészen mások a viszonyok nálunk, hol egy XVI. századbeli ismeretlen magyar nyomtatvány felfedezésekor örömmünnepet ül a bűvár.

És így természetes, hogy midőn e század második felében a magyar irodalomtörténeti tanulmányok nagyobb lendületet vettek, egyes kutatóinknak a könyvtáblák sem kerültek el figyelmüket.

Névszerint Toldy Ferenczről tudjuk, hogy néki ily módon fölfedezett töredékekből egész kis gyűjteménye volt, melynek legbecsesebb darabja Sz t á r a i M i h á l y 1550-ben nyomtatott, a kath. papságot gunyoló szatirájának (Az igaz papságnak tikáre), három levélből álló töredéke, melyet egy XVI. századi erdélyi nyomtatvány fedeléből áztatott ki.¹⁾

¹⁾ L. Sz a b ó K á r o l y. Régi magyar könyvtár. 12. 1. 34. szám.

Lugossy József, Szabó Károly és mások követték példáját. Azonban csak egyes esetekben tették ezt, mikor véletlenül a könyvtábla megromlása által annak tartalma szembetűnővé vált.

Rendszeresen a táblák felkutatását először mi indítottuk meg a Nemzeti Múzeum könyvtárában, és kiterjeszkedtünk az Akadémia és az egyetem könyvtárára, sőt a nm. belügyminisztérium felhatalmazásával az országos levéltár kincstári osztályára is; minthogy meggyőződünk, hogy miként a nyomtatott munkák, úgy a számadási könyvek, czéhszabályok, sőt könyvalakban kiállított nemesi címerlevelek táblái is rejtegetnek becses nyomtatványokat.

Közel száz könyvtáblát áztattunk föl; és lehető óvatossággal szétválasztva az összeragasztott lapokat, egybe állítottuk azokat. A hol a címlapok hiányoztak, meghatároztuk a töredékeket, a mennyiben erre magunk képesek nem voltunk, Szabó Károlyhoz fordúlva, a ki ismeretes előzékenységével és pontosságával támogatott minket.

Az aratás — miként Szabó Károly egyik levelében megjegyzi — valóban gazdagnak mondható.

Természetes, hogy nagy tömegben találtuk a már ismert és számos példányokban előforduló munkák töredékeit. Azonban miként előbb említém, a XVI. és XVII. századból 45 oly magyar munkát vagy annak töredékét találtuk, a melyet Szabó Károly az általa átbúvárolt néhány száz könyvtár egyikében sem talált.

Lesz szerencsém ezeket bemutatni. Tüzetesen a »Magyar Könyvszemle« legközelebbi füzetében fogom azokat egyenkint leírni. Most rövid ismertetésökre és irodalomtörténeti fontosságuk méltatására szorítkozom.

II.

A napvilágra hozott nyomtatványok az irodalom minden ágából valók; úgymint: hittudományi munkák — énekes könyvek és énekek — latin nyelvtanok — jósló- és álmoskönyvek — naptárak, — végre egy orvosi hirdetés.

A hittudományi munkák sorában a legrégebb »Az Urnak vacsorájáról való közönséges keresztyéni vallás, melyet a keresztyéni

tanítók mind egész Magyar Országból s mind Erdéltől a Vásárhelyi szent Sinatba töltek és kiatták«, (Kolozsvár 1559), melynek teljes és ép példánya került ki. Továbbá Kulcsár György Postillájának hat levéltől álló töredéke. Ezen prédikációs könyvnek három kiadását ismerjük (1574 Alsó-Lindva, 1579 Bártfa, 1597 Bártfa). Azonban a jelen töredék mindegyiktől eltér, és így kétségtelenné teszi, hogy egy negyedik kiadás is jelent meg; a mely tény — annál fogva érdekes, mert a XVI. századbéli magyar homiletikai irodalom egyik terméke sem ért ennyi kiadást. Kulcsár György tehát a XVI. század végső tizedeiben teljesen uralkodott az ágostai hitvallású templomokban.

Ugyanezen hitvallású hívek használatára nyomtatott az a káté, a melynek legnagyobb részét, 15, 4-rétű levelét találtuk föl. Minthogy a fővárosi könyvtárakban őrzött luth. káték példányaitól teljesen eltérő, Szabó Károlyt kértem föl a meghatározásra. Szerinte kétségtelenül keresztúri nyomtatvány a XVII. század elejéről, minthogy betűi tökéletesen találnak Farkas Imre nyomdász egy 1619-iki nyomtatványának betűivel. Azonban szerzőjét meg nem határozhatta, mivel ezen káténak más példánya nem került volt kezei közé. Ezen töredékről még azt kell megjegyezmem, hogy a nyomdai correctúra lapokból áll, a melyekből látjuk, hogy a XVII. századbéli szedők ép úgy tették próbára az írók türelmét, mint a XVII. századbéli írók a szedőket, minthogy a káté szerzője a kiszedett szövegben nagy változásokat tett, egész sorokat törölt.

Részben az egyházi irodalom és részben a költészet körébe tartoznak az énekes könyvek, a melyeket a magyarországi protestáns egyházak a XVI. században meglepő nagy számban nyomattak, és a melyeket, sajnos, irodalomtörténetünk munkásai még nem részesítettek a megérdemlett méltatásban. Szabó Károly tíz különféle XVI. századbéli protestáns énekes könyvet ismeret. Ezekhez fölfedezéseink által még kettővel járultunk. Az egyik Szabó Károly ítélete szerint debreczeni nyomtatás és régiebb az általa látott 1579-iki debreczeni énekes könyvnél. A zsoltárokat tartalmazza, verses feldolgozásban.

Három ily zsoltár fölébe G. Z. kezdőbetűk vannak helyezve, a melyek kétségtelenül a szerző Zegedi Gergely nevét rejtik, a ki-

nek számos művét tartalmazza a későbbi Bornemissza-féle 1584-iki detrekői énekeskönyv is.

A másik halotti énekeknek gyűjteményét tartalmazza és úgyszólván teljesen van meg. Sem kiadóját, sem nyomatási helyét és évét nem ismerjük. Csak annyit tudunk, hogy a XVI. század második feléből való, minthogy 1599-el signált könyvtáblában találtuk; hogy továbbá lutheranus egyházak számára készült; és hogy abból csak ez az egy példány ismeretes.

A világi költészet köréből hét éneket mutathatok föl.

Az első Sztárai Miklós-tól »Az Viz ezönnec Historiayarol való szép Enec«, melynek 1581. kolozsvári kiadását ismertük, de mi egy ettől eltérő, úgy látszik néhány évvel régibb kiadásnak töredékét fedeztük föl.

A másik a czegei névtelen költőnek műve. Toldy Ferencz szintén egy könyvtáblából szedte ki ennek két (B₁ és B₄) levelét. Czimlapját nem bírván sem címet, sem nyomatási évét nem tudta meghatározni. Szabó Károly munkájában tehát a XVI. századbeli év nélküli nyomtatványok között ily cím alatt fordul elő: »O datis és Zariadres szerelme,« minthogy a verses mű ezzel foglalkozik. Mi ezen műnek czimlapját és szövegének legnagyobb részét hoztuk napvilágra. Címe így hangzik: »Effectus Amoris. Az szerelemnek ereje, kit Acheneusból magyar rithmusba szerzettenek atyáknak anyáknak tanulására, mense Julio Anno Domini 1587 . . . Debrecenbe Anno Domini 1588.« Ekképen Szilády Áronnak lehetővé fog válni, a Corpus Poetarum II. kötetébe ezen művet úgy szólván teljesen fölvenni.

A Bogathi Fazekas Miklós által szerzett és 1591-ben Kolozsvárt kinyomatott »Ez világi nagy sok zúr zavarról való ének,« az országos levéltár egyik számadási könyv táblájából egy új kiadásban került elő.

A XVII. századból Balassa és Rimai »Istenes Énekei« négy (teljesen ismeretlen) váradi kiadásának egyikéből töredéket birunk. Továbbá három egészen ismeretlen énekkel gazdagítottuk a magyar költészet történetét. Ezek: Köröspataki Jánostól »A havasalföldi harcztérről való historia«, 1656-ból. ¹⁾

¹⁾ Ismertetve volt már a Könyv-Szemle I. kötetének 320 lapján.

Továbbá egy Európa elragadtatásáról szóló ének töredéke, mely kétségtelenül lőcsei nyomtatás. Végre egy ének töredéke, mely az anyákat oktatja mikép járjanak el leányaik kiházásításánál.

Ezekhez járúl egy magyar drámának töredéke. Ennek ekkorig legrégibb ismert kiadása az 1683-iki lőcsei volt: most 1646-iki váradi kiadását is ismerjük.

A XVII. századbeli protestáns iskolákban előadott tanodai drámáknak ez az egyetlen nyomtatott maradványa. Sajnos, hogy épen ebből a legcsekélyebb töredéket bírjuk fölmutatni.

Az iskoláink használatára készült régibb tankönyvek — kivéve a magyar nyelvtanokat — ekkorig kevésbé vonták magokra szakférfaik figyelmét. Pedig a hazai tanügy és műveltség történetében érdekes fejezetet képeznének. Örömmel jelenthetem, hogy Szily Kálmán a magyar számtani iskolai kézikönyvek tanulmányozását már megkezdte. Főleg az volna kívánatos, ha philologusaink a magyarországi latin nyelvtanok ismertetésére vállalkoznának. Ezek ugyanis a régibb tanulmányi rendszerben a legfontosabb helyet foglalták el.

A XVI. századból és a XVII. első tizedeiből Magyarországban nyomtatott latin nyelvtant nem ismerünk. Kétségkívül a külföldön nyomtatott munkákat használták. Hazánkban a latin grammatikai irodalom megalapítása azon időre esik, a mikor Bethlen Gábor és Rákóczy György meghívására hírneves külföldi tudósok: Alsted, Bisterfeld és Comenius foglalták el a gyulafehérvári és pataki főiskolák tanszékeit. Ezeknek közreműködésével latin nyelvtanok egész sorozata jelent meg egymás után, a melyek magyar nyelven közbeszótt szavak és mondatok által szintén a magyar bibliographia körébe tartoznak.

Sajnos, hogy a nyelvtanok példányai, természetöknél és használatuknál fogva, leginkább ki voltak téve az elpusztulásnak. Igy történt, hogy eddig tudtomra a legrégibb magyarországi latin nyelvtan gyanánt a Bisterfeld »*Rudimenta linguae latinae in usum scholae Albensis*« című munkájának 1640-iki harmadik kiadását tekintettük, melyből egy példány a Múzeum könyvtárának birtokában van.

A könyvtáblákban sikerült a két régibb kiadásnak, valamint más egykorú, ismeretlen és meg nem határozható nyelvtanok töredékeinek nyomára jutni.

Kétségkívül katolikus tanodák használatára nyomtatott egy másik nyelvtan, a melynek végső leveleit bírjuk. Ezeken az iskolai imádságok is olvashatók, latin és magyar nyelven. Érdekes a »Tanulás előtt való könyörgés«, melyben a tanulók főleg azért könyörögnek: »Engedgy jó értelmet a deáki tudományokban és azokkal igazán való élest.«

Ismeretes, hogy a csillagjóslattal még a XVI. században is előszeretettel foglalkoztak. Különösen Német- és Lengyelországban sűrűn jelentek meg az u. n. Prognosticumok, melyek közül több magyar fordításban is megjelent. A legrégebb az, a mely 1578-ban Kolozsvárt nyomtatott ki, a melynek egyetlen példányából az Akadémia az elejét bírja (A—D₁ leveleket), mi pedig a hiányzó végső leveleket (D—D₄) fedeztük föl. Ez a danczigi *Misocacus Vilmos prognosticon* »az új cometa felől, mely az elmúlt 1577 esztendőben szent András havában tetszett meg.«

Szabadjon egy helyét kiemelnem, mely úgy tartalmánál, mint sajtászerű fordításánál fogva érdekes. »Mínthogy — úgymond — az nyolczadik kilenczed és tizedik házban főispán a Saturnus, ki e cometának dispositióra kétség nélkül főpapi fejedelemnek halálát jedzi és nagy fejedelemnek veszedelmét jedzi, olyannak ki beteges és vén korában volna. Kit én Moszka Császár felől ítélnék, mert immár vénségnek idejébe vagon, meg a Cometa is Moszkaország felé nyútotta vala a farkát.«

»A babonás kor balvéleményei érdekes emléke ez« — jegyzi meg Toldy. ¹⁾ És hozzá tehetjük a kor babonás véleményeit ügyesen kizsákmányoló élelmes ember műve; minthogy a fentebbi jóslattal bizonyosan Báthory Istvánnak akart kedveskedni, kinek a munkát ajánlotta volt.

A babonás kor emlékeihez sorolhatjuk az álmos könyveket is. Ekkorig a XVI. századból egyáltalán nem, a XVII. századból csak egy álmos könyvet ismertünk, a melynek töredékét, Lugossy ajándékából, a Múzeum könyvtára bírja.

Debreczenben 1635-ben jelent meg, s mint a cím hirdeti új kiadás.

¹⁾ Új Magyar Múzeum. 1853. H. 189. l.

Mi most egy régibb és egy újabb kiadásnak töredékeit mutathatjuk föl.

Számra nézve a magyar naptár-irodalom nyerte kutatásaink által a legnagyobb gyaropodást.

Hogy régi naptáraink a nyelvész és a történetíróra nézve mily becses kútforrások, általánosan ismeretes. Annál inkább kell sajnálnunk, hogy csak kevés maradt ránk. A legrégebb magyar nyelvű naptár, melyből példányt birunk 1572-ben Bécsben nyomtatott. Azóta 19 különféle helyen adtak ki magyar naptárakat. Igen valószínű az a számítás, hogy ezen 19-féle naptárból 1572—1711 között összesen több mint hétszáz évfolyam látott napvilágot. Már pedig Szabó Károly összesen csak 153 évfolyamot ismertet, s ezeknek is egy részét csak irodalomtörténeti feljegyzések alapján, míg a többiből majdnem fele unicum.

Az általunk felfedezett 22 ismeretlen évfolyam nemcsak az ismert naptárak számát szaporítja. Több tekintetben figyelemreméltók.

Mindenekelőtt nevezetes egy 1595-ik évi naptár töredéke, a mely az ó (júliánus) az új Gregorianus naptárt, egymás mellett adja; a melyhez hasonlót könyvtáraink eddig nem birtak. Wespriemi és Sándor említést tesznek ugyan egy 1593-iki debreczeni »Ó és Új Kalendarium«-ról, a melynek azonban ma egy példányát sem ismerjük. ¹⁾

Tudva levő, hogy a XIII. Gergely pápa által 1582 február 24-iki bullájában kihirdetett új naptárt, Rudolf király már a következő évben Magyarországra, rendelet útján behozta. De több megye vonakodott azt elfogadni. És például Szepesmegye 1584. június 15-iki föliratában kijelentette, hogy az új naptár illetén behozatala »jogaikkal és szabadságaikkal ellenkezik.« Az 1588. évi országgyűlés törvény útján rendelte el az új naptár általános használatát. Mindazáltal több megyében, főleg a protestáns rendek, a XVII. század elejéig ragaszkodtak az ó naptárhoz. Ily vidékek számára nyomtatott — mint Szabó Károly véli — valamelyik dunántúli városban a jelen naptár, minthogy ebben első helyen áll az ó naptár, és mindig a második lapon az új naptár.

Mellőzve a többi naptárakat, a legnagyobb fontosságút emelem csak ki. Azt, mely 1658-ban Váradon látott napvilágot. A

¹⁾ Szabó K. 132. I. 268. szám.

magyar naptárak mind a lengyel- és németországi csillagászok naptárai nyomán készültek. Magyarországi naptárkészítő csillagászt a XVII. századból eddig csak kettőt ismertünk: a készmárki Fröhlich Dávidot és a szebeni Schnitzler Jakabot.

Az említett váradai naptár egy harmadik eddig egészen ismeretlen magyar csillagászt mutat be: Rákosi Boldizsárban, ki magát a naptár címlapján »Erdélyi Astronomusnak« nevezi. Személyéről és munkásságáról semmi egyebet nem tudunk, sőt a megelőző és a következő évekből fenntartott naptárak sem viselik az ő nevét; azok már a boroszlói Neubarthfeleket használják föl.

Végre az 1631-iki bártfai naptárt az utolsó lapján látható fametszetű rajz teszi érdekessé, a melylyel más naptárakban nem találkozunk. Ez az »Érvágásról való figura«, a mely egy emberi alakot állít elő, a tizenkét égi jel által oly formán környezve, hogy kitüntessék mely hónapban a test melyik részén kelljen az érvágást alkalmazni. Ismeretes ugyanis, hogy a régi gyógyászati iskolának az érvágás volt egyik legáltalánosabb gyógymódja.

Ezzel összefüggésben emlitem meg az egyetlen gyógyászati magyar nyomtatványt, melyet találtunk. Ez Hoffman Illyés »sebes szemgyógyító« hirdetése, melyet egy 1616-ik évi könyvtáblában 25 példányban találtunk. Egy 8-adrétű lap egyik felén az »Electuariumnak azaz a Terjeknek hasznáru« ír, mint a melyek a méreg, pestis és hurut ellen biztos gyógyszerek. A második oldalán »az vörös Ihrnak hasznáru«, a melyet hurut, fulladás és sebek gyógyítására ajánl.

Miként előbb említém, még nagyobb azon általunk a könyvtáblákból kifejtett nyomtatványoknak száma, a melyeket már ismertünk. Mindazáltal ezek között is nem egy ritka és becses fordul elő. Ilyen, például, Salánki Györgynek a nádudvari diadalról írt, 1581-ben Kolozsvárt nyomtatott éneke, melynek egyetlen példánya volt ekkorig ismeretes, s ezt is múzeumi könyvtárunk bírja.

Ilyen az 1630-iki Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor özvegyének rövid fejedelemsége alatt tartott erdélyi országgyűlés törvényczikkeinek nyomdai correctúrái, a melyekből kitűnik, hogy a szövegben, a sajtó alatt is, tettek sokféle módosításokat. Különös az is, hogy habár három correctúra töredékeivel bírunk,

a forgalomba hozott példányok nyomdai kiállítása elüt mindegyiktől.

Végül nem hagyhatom említetlenül, hogy a táblák szétfejtésének általán igen érdekfeszítő, mondhatnám izgalmas munkájában kíváncsiságunkat a legmagasabb fokra egy XVII. századi latin könyvnek töredékei emelték, a mely könyv a magyar nyelvtan etymologiai és szókötési kérdéseit meglepő elmeéllé és tudományos apparatussal tárgyalja. Minthogy a töredékek között címlapot nem találtunk, napokig eredmény nélkül kutattam a szerzőt és címet. Végre, nem csekély meglepetésemre, a Toldy Ferencz által kiadott »Corpus Gramaticorum« című gyűjteményben találtam föl. Ez t. i. a tudós kolozsvári nyomdász Tótfalusi Kis Miklósnak Kolozsvárt 1697-ben kiadott Apologiája az általa bibliai kiadásában követett helyesírás tárgyában, és az ehhez kapcsolt »Ratiocinatio de Ortographia« című dolgozata. Erről Toldy az előszóban így szól: »Kénytelen lévén a szerző e könyvét . . . az 1698-iki kolozsyári zsinatnak megsemmisítés végett kiadni, ez irodalmunk legkritkább darabjaihoz tartozik; s egyedül Ballagi Mórícz akadémiai rendes tag szívességének köszönöm annak a feledéstől megóvatását, ki gazdag könyvtára e becses kincsét, melylyel kezdődik saját képből újabb nyelvésezetünk, készséggel közölte.«¹⁾

III.

Az általunk feláztatott táblák számos latin, német, tót, cseh, lengyel, sőt francia, angol és hollandi nyomtatványt is tartalmaztak. Nem akarom Önöket ezek ismertetésével fárasztani. De nem hallgathatom el azt a nevezetes cultur történeti felfedezést, melyet az egyik latin nyomtatvány töredéknek köszönhetünk.

Ezen nyomtatvány egy rendkívüli nagyságú íven az egyház-történelem első századának legfontosabb eseményeit állítja össze. A lap alján áll: »Cibinii Excudebant Martinus Heufler et Gregorius Frantliger. Anno M. D. L X X VI.«

¹⁾ Előszó XV. lap. — Azóta Ballagi Mór példánya elveszett; de az Erdélyi Múzeum könyvtára két példánynak jutott birtokába, a melyből az egyiket a mi könyvtárunknak volt szives átengedni.

Eszerint szebeni 1576-iki nyomtatvány áll előttünk.

Épen azon napon, a melyen e töredéket kifejtettük, érkezett meg Müller Frigyes, szebeni evang. lelkésztől, a szebeni ősnymtatványokról szóló beces munkájának második füzete, s melyben a szebeni nyomda történetét is megírta. Eszerint, a legrégebb ismert szebeni nyomtatvány 1592-ből való, és a legelső ismert nyomdász neve Crato János Henrik. Mi tehát a szebeni nyomda történetét felfedezésünk által, 16 évvel korábbra vittük fel, és két ismeretlen nyomdász emlékét mentettük meg. Megemlítem, hogy ezen felfedezésünk a szebeni tudományos körökben nem csekély sensatiót keltett, és a Bruckenthal-Múzeum már is fölkért minket e nyomtatványnak autographicus többszörösítésére.

Végül egy ritka csataképet említek meg, mely a szentgothardi ütközetnek épen azt a válságos situációját tünteti föl a stratégiai felállításokban, mikor a győzelem a törökök részére biztosítottnak látszott, és azt csak De la Feuillade francia tábornoknak megjelenése ragadta ki kezeik közül.

A XVII. századi kéziratokról, melyeket a könyvkötők felhasználáltak, szintén csak röviden akarok említést tenni. Kiemelek egy theologiai kézikönyvet, melyet egy 1603-ban bekötött számadási könyv táblájában találtunk. Továbbá a II. Rákóczy György erdélyi fejedelem által Sorban István gyalui tisztárhoz intézett levelek felvagdalt darabjait. És az Erdődy grófok vörösvári kastélyában az udvari tisztartó által 1666-ban magyar nyelven vezetett udvartartási számadások nagy részét, a mely érdekes képét nyújtja azon életnek, mely a magyar főúri házakban folyt.

De sietek immár befejezni úgy is hosszúra nyúlt előadásomat. Csak azon meggyőződésemet akarom kifejezni, hogy a mienkhez hasonló, sőt talán még nagyobb eredmény várakozik az ez irányban egyebütt, főleg hazánk régibb székesegyházainak, kolostorainak és prot. collégiumainak könyvtáraiban megindítandó kutatásokra. Reméllem is, hogy ezen könyvtárak őrei követni fogják példánkat, és fel fogják támasztani nemzeti múltunk eltemetett emlékeit százados sírjuktól.

1) Die Incunabeln der Hermannstädter Capellen-Bibliothek II. f. 7. 1.

II.

A könyvtáblákból kiáztatott, XVI. és XVII. századbeli, ekkorig ismeretlen, magyar nyomtatványok bibliographiai ismertetése.

1.

Kolozsvár 1559.

Az Vrnak Vaczoraiarol Valo közenséges keresztyéni vallás, melyet a keresztyéni Tanítóc mind egész Magyar Országból, s mind Erdelből a Vásárhellyi szent Sinatba töttéc és kiattác.

A Christus Iesus Szentegyházának építéssere.

M.D.LIX. Esztendőbe. Mindszentnapian.

A colophon: Colosvarot Nyomtattot, Heltai Gáspár Műhelyébe 1559.

8-adrétű, számozatlan 8 levél. (Teljes). — L. Melléklet 1. sz.

A kassai kamara 1584-ik évi számadási könyvében találtott: Melius Job könyvének (Debreczen 1565). Telegdi prédikációi 1580-iki II. kötetének, Félegyházi kátéja 1583-iki kiadásának, egy (debreczeni vagy kolozsvári nyomtatású) latin pro-sodia töredékeivel stb.

2.

Kolozsvár 1578.

Misocacus Vilmos. Prognosticon az wy Cometa felől valo Jöuendölés, mely ez el mult 1.5.77. Esztendőben Sz. András hauában tettet meg Jövendöltetöt Dantzkaba az Vilhelmus Misocakus Mester által. És dedicaltatot az Felseges es hatalmas István királynac, Lengyelország királyánac. Nyomtattot magyar nyelven Colosuarat Heltaj Gasparne Műhelyebe. 1.5.78. Esztendőben. 4-r. (D₁ D₂ D₃ ⁴ D⁴ levelek vannak meg, míg a M. Akadémia könyvtárának egyetlen példányából az A—D, levelek vannak meg. L. Szabó Károly. Régi Magyar Könyvtár. 142. szám). — L. Melléklet 2. sz.

3.

1580. táján.

Sztárai Miklós. Az Viz ezönnec Historiayarol valo szép Enec, Moisesnec első Könyvénecc hatodic, hetedic, nyoltzadic es kilentzedic részéből szerzettet. 4-rét. (B³ B₄ levél correcturája).

A szöveg teljesen megegyez a kolozsvári 1581-iki kiadásával. (L. Szabó Károly. Régi Magyar Könyvtár 182. szám); de a betűk eltérők. A jelen kiadás régiebbnek látszik.

4.

Bártfa. 1581.

Jvdicivm Magyar Nyelven, az eghi Czillagoknak forrásokról, és időeknek szám-tartásokról, ez 1581. Eztendőre, mely Embolismalisanak mondatik, 13 vy Hóldual: Petros Slovaciivs M. által irattatot és számláltatot föl horára, és az Cassai Meridianussara. Ez Eztendőben két Hold töltén lészen Ecclipsis, de az Cassai Horizont fölöt egyik tertzik csak meg, vgy mint, Bodog Aszszony hauának 19. napián, 10 ho: m: enel, az Sarkany czillagnak farka mellet, az Orozlány iegynek 9. grad: m: 33. Az másik Ecclipsis Nap nyugat felé tertzik meg. Bartfan, Daudid Guttgesel. 16-r. A—B (8 levelenként) = 16 sztlan levél.

A Prognostikon vége hiányzik.

5.

Debreczen. 1588.

Effectus Amoris. Az Szerelemnek ereie, kit Achenevsbol Magyar Ritmusba szertettenek, Atiaknak, Aniaknak tanuságra, Mense Julio. Anno Domini 1587. Ad Melodiam (Ouidius iria) Parisnak dolgat etc.

Debreczenbe Anno Domini 1588. 4-r.

(Megvan A₁ B₁ B₃ B₄ egészen, A₃ A₄ töredékesen. — Az Akadémia könyvtárába levő egyetlen példányból csak a B₁ és B₄ levelek vannak még. L. Szabó Károly. Régi magyar Könyvtár 397. szám.) — L. Melléklet 3. szám.

6.

H. N. 1591.

Ó és uj kalendárium . . . . . 8-r. C iv (a többi hij.) = 8 levél. A következő hónapok vannak meg: Kis Asszony hua,

Zent Michaly haua, Mint Zent haua, Zent Andras haua és Karachon haua első fele.

1599. előtt.

Cantiones funebrales. Kis 8-rét.

(Mevannak B₁ — B₈, C₁ — C₈, D₁ — D₈, E₁ — E₈, F₁ — F₈, I₁ — I₈, vagyis 9—48, 65—72 számozzon levelek.)

A 42^a lapon végződnék a temetési énekek.

A 43^b lapon kezdődik ének »De extremo indicio.«

A 65—72. leveleken »De regno Coelorum« című ének áll, melynek utolsó versszaka így szól:

Az ezer oet szaz es az hatvan het eztendő hogy volna,

A Bornemisza Peter ezt ir 'a Zolyomnak varaba,

Megkoronázua az szep városba lakhássat keuannia.

L. Melléklet 4. szám.

8.

Nagy-Szombat, 1599.

Pécsi Lukács. Calendariom. Es Ez Mostani M.D.XCIX. Esztendőben törteneendő dolgokrul: Anac fölötte az időnc naponkent köüetkezendő állapotyarul iratot itilet. Az Craccai Bernard Doctor irasabul Magyarra fordita, Peechi Lvkach. Az holdban fogyatkozás leszen, az oroszlan yielben Böt elő honac 10. napian 3or: reggel, midön eppen meg tellyesedic, eleit lat-hatyuc. közepit es veget nem, az nap föl kelesért neküne nem artalmas, hanem az nap nyugaton lakozocnac: tart az egesz fogyatkozás, es megteres 3or. 38 minut. Nyomtattatot Nagy Szombatba. 8-r. A—D = 4 iv = 32 levél. Vége hiányzik.

9.

Bártfa. XVI. század.

Kulcsár György. Postilla, az az: Evangeliomoknak, mellyeket esztendő által a Kereziének gyülekezetibe szoktak oluasnı es hirdetni, Predicatio szerint valo magyarázattia, az Réghi és Mostani szent írásbeli Doctoroknak írásokból: irat-tatot Az Kolczar György, Also Lynduai Predicator által.

A bártfai 1579. és 1597-iki kiadással lapszámra nézve igen, de betűről betűre nem talál, és így kétségtelenül ismeretlen kiadás töredéke. (N₁ N₂ N₃ N₄ Ii₁ Ii₂ Ii₃ levelek.)

10.

Debreczen (?) XVI. sz.

XVI-dik századi prot. Énekes könyv töredéke. B₃, B₁, B₅, B₆ levél = 21–28 szedett lap. 10

Nem egyezik a debreczeni 1579., 1590. és 1592-dik kiadásokkal. Ezeknél régibb debreczeni nyomtatásnak látszik. — L. Melléklet 5. szám.

11.

XVI. század. (H. n.)

Bogáti Fazekas Miklós. Ez Világi Nagi Sokzor Zavarrol való Enek. Az Töldi Miklos éneke notayara. 8-r. D iv. (Azonban D₂, D₃, D₆ leveleknek csak töredékei vannak meg.) 11

Ezen 8-adrétű kiadás is, miként a kolozsvári 1591-iki 4-edrétű kiadás (L. Szabó Károly, Régi Magyar Könyvtár, 242. sz.) nem önállóan, hanem Apollonius királyfi históriája után nyomtatva jelent meg.

12.

Nagy-Szombat. 1603.

Pécsi Lukács. Calendariom Es Ez Mostani M. D. CIII. Estendeben Törteneendő Dolgokrol: Annakföltre, az időnc naponkent következendő állapottyarul iratot itilet. Az Craccai Joannicivs Gabriel Doctor irasabol Magyarra fordeta, Peechi Lvkach. Ket fogyatkozás leszen az hold fenyebe, egyic pinkösd honac (24) napian, masic sz: Andraz honac 18. napian, (ereiee) az mas esztendőre neznee, akor emlekezet leszen felölöc, ha Isten eltet. Nyomtattatot Nagy Szombatba. M. D. G. III. 8-r. az A iv egyik fele (4 levél), A iv 3 levele és egy harmadik iv 2 levele = 9 levél. 12

13.

Keresztúr. 1609.

Calendariom, Az az. Az Ezer Hatzaz Kilenczedik Ez-tendő napianak szamlalasa az közenseges practikauál, Aspectusokkal, Planetaknak foliasiuál, es az eghi ielekben való bele-pesekkel egyetemben, mely első bisextilis vtán. Az Krakai Bernard Doctor Academicianak fő Astrologusnak irasabol Magyarra fordittatot. Nyomtattatot Keresztvrat Farkas Imre által. 8-r. A—B = 10 levél (mert az A iv csak 2 levélből áll). 13

A munka vége, Majustól kezdve, hiányzik.

Németh, Memor. Typogr. 89. l. szerint 1605—1609 évből nem látott keresztúri nyomtatványt: ez a kalendárium pedig már 1608. végén megjelent.

14.

Kassa. 1612.

14. Kalendarium, Az Időnek es az ünnepeknek változásáról való ítelet, Christus Wrunk születése után, 1612. Ezten-dőre, mely Bissextilis. Az Krackai Bernhard, M. az Philosophiá-nak Doctora által az Cassai Meridianusra. Negy Ecclipsis le-szen ez Ezentendőben, de mi azokban kettőt latyuk csak, kiről oluashatz az Kalendariumnak végén. Cassan Nyomtatta Fischer János. 16-r. A—D (8 levelenként) = 32 sztlan lev.

Másod czime: Prognosticon Az Időnek es az állapotnak változásáról való ítelet, Christus Wrunk születése után, 1612. Ezten-dőre, mely Bissextilis. Az Krackai Bernhard, M. Az Phi-losophiának Doctora által. Mars lészen ez Ezentendőnek Wra, Jupiter és Venus közbenjarioia.

Teljes példány.

15.

Kassa. 1613.

Kalendarium, Az Időnek es az ünnepeknek változásáról való ítelet, Christus Wrunk születése után. 1613. Ezten-dőre. Az Krackai Bernhard, M. es az Philosophiának Doctora által irattatot es az Cassai Meridianusra fordétatot Két Ecclipsis leszen ez esztendőben az mellyet mi fogunk latni kiről oluashatz az Kalendarium vegeben. Cassan Nyomtatta Fischer Janos. 16-r. A—C (8 levelenként) = 24 sztlan levél.

Másod czime: Prognosticon Az Időnek es az állapotnak változásáról való ítelet, Christus Wrunk születése után, 1613. Ezten-dőre. Az Krackai Bernhard, M. es az Philosophiának Dok-tora által. Jupiter ez eztendőnek Wra Mars segeitőie es neha az kegyes Venvs.

Közben a B iv, és a munka vége hiányzik.

16.

1616 előtt.

10. Az Electuarium, azaz, a Terjeknek hasznáról. 8-r. 1 levél.

Hátlapján: Az Vörös Jhrnak hasznáról.

Kiadta: »Hoffman Jlyés, Sebes Szemgyogyito«.

Ez a hirdetmény így jelent meg egymagára, egy levelen. (1616-ik évi kötésnek táblájában találtatott.) — Lásd Melléklet 5. szám.

17.

Keresztur. 1617.

Kalendariom . . . . . 8-r.

Ajánlva van: »Az Tekentetes Nemzetes Es Nagysagos Vrnak Nadasdi Palnak, Fogaras Földenek örökös, es Vasuarmegyének Fő Jspanianak etc. Mint kegyelmes Vramnak es Patronusomnak, kiuanok az mindenható Vr Jstentul Z. Lelket, egesseget, iduősseget, es hosszu eletet, es hiatalom szerint szolgálatomat ayanlom.«

17

»Költ Kerezturnat, Szent Andras napian Anno 1616. Nagysagodnak alzatos szolgálai Farkas Jmre Könyunyomtató.«

Elöl és hátul csonka (csak a D iv 4 levele van meg).

18.

Csepreg. 1621.

Kalendáriom. Czimplapja hiányzik. 8-r. A—C = 24 levél.

Másol czime: Prognosticon Az Egi Csillagoknac Forgasabúl, Neninemű Törteneendő Dólgokrúl, Es Bizonyos idő nec állapattyátál. Szerzettetet Es Hüseges Szorgalmatossággal irattatott az Crackai Acemiában tanító M. Curzeloviai Hercius Pal Philosophus és Mathematicus Doctor által.

A munka vége hiányzik.

19.

Debreczen. 1626-

Kalendarium, Christus Urunk születese után, az 1626. Esztendőre. Az Baraszlai Kalendariumból Magyarára fordított. Debreczenben. 16-r. A—D (8 levelenként) = 32 levél.

19

Hozzájárul: Prognosticon Astrologicum. Az az: Az Eghi csillagoknak Forgasabol való jövendőles az 1626. Esztendőre neminemű törteneendő dolgokrol, es az időknec változasirol. Nemből Magyar nyelvre fordított. Debreczenben, Rheda Peter által.

Teljes példány.

20.

1630 táján.

Latin nyelvtan töredéke. 8-r. Latin és magyar szöveggel. — Négy számozatlan levele van meg. Az 1630-ik évi gyulaféhvári országgyűlés végzéseinek correctura — lapjaival együtt találtatott.

21.

Bártfa. 1631.

Kalendarium (Vy és O) Christvs Vrvnk születése után 1631. esztendőre. Nagy szorgalmatossággal irattatott D. Herlicius David fő Philosophus és Mathematicus által. Bartfan. Nyomtattatott Klősz Jakab által. A—E = 40 szatlan levél.

Másod czi me: Prognosticon Astrologicum az az: Az Eghnek és Csillagoknak forgásából való Jtilet, némely törtéendő dolgokról, és üdőknek változásiról, ez mostani Esztendőre, mely Christus Vrunk születése után 1631. Figyelmetessen és bölcsen irattatott, és az szomszéd Országokkal és tartományokkal együtt az Magyar Országi Meridianusra alkalmaztatott, D. Herlicius David fő Philosophus és Mathematicus által. Bartfan Nyomtattatott Klősz Jakab által.

Utolsó levelén fametszetben: »Eer-Vagasrol Valo Figura.« Közepén csonka.

22.

Bártfa. 1634.

Kalendarium (Vy és O) Christvs vronk születése után 1634. eszten. Nagy szorgalmatossággal irattatott D. Herlicius David fő Philosophus és Medicus által. Bartfan, Nyomtattatott Klősz Jakab által. 16-r. A—D₅ (a többi hij.) = 29 szatlan levél.

Másod czi me: Prognosticon Astrologicum, az az: Az Eghnek Es Csillagoknak forgásából való jövendőlés, Christus Vrunk születése után 1634 Esztendőre, az melyben Az Esztendőnek négy részeinek állapotya az Napban való fogyatkozások és egyéb törtéendő dolgok az időknek változásival együtt figyelmetessen megirattanak, és az több szomszed Országokkal és tartományokkal együtt az Magyar és Erdely Országi Meridianusra is alkalmaztatott. D. Herlicius David Medicus és Mathematicus által. Bartfan, Nyomtattatott Klősz Jakab által.

Közepén és végén csonka.

23.

Bécs. 1634.

Calendarium. (Urunk Christus Születése után Az M.DC.XXXIII. Esztendőre való) Mely az Bissextilis után második a Deák Cisioval egygűt. Melly Az Crackai Akademiában tanéto M. Bandorkovicz Janos, Philosophus és Mathematicus Doctor és Professor irasábul magyarra fordéttatván. Beczben. Nyomtattat Az Gergely Gelbhaar által. 8-r. A₃ (a többi hij.) = 8 levél.

Csonka példány.

24.

1635. előtt.

Alom könyveczke. 8-r. (D₂ D₃ levél.) — L. Melléklet 6. szám.

25.

1640. előtt.

Rudimenta Linguae Latinae in usum Scholae Albensis. 8-r. (Latin és magyar szöveggel.)

Ezen, második kiadásnak B₂, B₃, B₆, B₇ levelei vannak meg. (A harmadik kiadás Gyulafehérvárt 1640. jelent meg.)

26.

1640. előtt.

Rudimenta Linguae Latinae in usum Scholae Albensis. 8-r. (Latin és magyar szöveggel.)

Ezen első kiadásnak B₁ levele van meg.

27.

Kolozsvár. 1646.

Kalendarium . . . . . 16-r. C₁ — C₅. (a többi hij.) = 4 levél.

Másodczime: Judicium Astrologicum az az: Ez Következendő 1646 esztendőre csillagokból vőtt jövendőles 1. Az esztendőnek 4 részéről. 2. Az Ecclipsisekről. 3. Hadakozásokrol. 4. Betegségekről. 5. Földi és fán termésekről. 6. Az Bányákról. Az tudakozo olvasoknak kedvekért irattatot Benedictus Arkosi által. Colosvarban, Nyomtattatott Abrégi György által.

28.

Várad. 1646.

Comico-Tragoedia. Constans Scenis Quatuor. Quorum 1. agit De Virtute et Vicio. 2. agit De divite purpurato et Paupero Lazaro. 3. agit De Praefecto tyranno. Váradon Nyomtatott Szenczi Ambrám által. 1646.

Csak a címlap s az actusok és scénák feliratai vannak latinul, a szöveg maga magyar.

Toldy Ferencz határozottan a XVI. század termékei közé sorozza e színművet. Ekkor 1683-ik évi löcsei lenyomata volt a legrégebb ismert kiadás.

(Csak a címlap alsó fele, és 3 levél töredékei vannak meg.)

Ki kell emelnem, hogy ezen, valamint a következő szám alatti töredéket id. Szinnyey József úrnak, a budapesti egyetemi könyvtár őrének köszönhetjük.

29.

Várad. 1646.

Balassa Bálint és Rimai János. A néhai tekintetes és Nadságos vitéz Urnak Gyarmati Balasi Balintnak. Es amaz jó emlékezetű Istenben boldogul ki-múlt Rimai Jánosnak igaz hazafiának, és a Magyar nyelv két ékességének Istenes Éneki . . . . . (Várad 1645 vagy 1646.)

Ezen munkának Pozsonyban 1676-ban megjelent kiadása címlapján az áll hogy »a váradi negyedik editio szerint« bocsáttatott ki.

Toldy (Magyar nyelv és irod. kézikönyv. I. 155. l.) a váradi negyedik kiadást 1666-ra teszi.

Szabó Károly (Régi Magyar könyvtár 499. l.) megjegyzi, hogy az »lehetetlenség; miután 1660-ban Várad török kézre jutván, Szenczi Kertész Ábrahám ottani nyomdája onnan Kolozsvárra költözött, s a XVII. században többé Váradon nyomda nem működött!« E szerint Szabó Károly a váradi négy kiadás nyomtatásának éveit meg nem határozhatta; minthogy egyikből sem volt ismeretes akár egy töredék is.

Sziládi Áron meghatározása után, kétségtelen, hogy Rimai énekeinek azon töredéke, melyet egy könyvtáblából kivettünk, a négy váradi kiadás valamelyikéből való. És mivel ezen töredéket egy más váradi 1646-ik évi (Comico-Tragoedia)

kiadvány töredékeivel, egy 1650-iki váradai nyomtatvány táblájában találtuk, alig lehet az iránt kétség, hogy 1646. táján látott napvilágot.

(Sajnos csak két levél töredékei vannak meg.)

30.

Várad. 1649.

Kalendarioma. (Froehlich David Magyar, és rész szerént Német-oroszági Astronomus) Christus Urunk születése után 1649 Esztendőre. Magyar országnak, és Erdélynek Egéhez nagy szorgalmatossággal alkalmaztatott. Varadon. Nyomtatott. Szenci Abraham által. 16-r. A₁, A₁, A₅ és A₈ (a többi hijánz.) = 4 levél. 36

Ajánlva: Generoso ac Strenuo Domino Ambrosio Keczer de Peklen, Aulae Tökôlianae Familiari, Domino ac Fautori suo benevolo gratae memoriae ergo inscripsit David Froelichivs Astronomus Caesareopol.

31.

..... 1653.

Kalendárium ..... 16-r. C és E iv (a többi hij.) = 16 levél. 1

32.

Lőcse. 1656.

Kőröspataki János. Az Havasalföldi Hartzrol Valo Historia. 3

Ez Havasalföldi Enek,
Mellyet nem régen szerzének,
Magyarok emberkedének,
Ellenséget meg-verének,
Jstentől segítettének.

Prov. 21. v. 31. Az lo el-készítették az útközetnek napjára, de az Uré a' meg-tartás. Author Joannes B. Kőröspataki, Minister Mező-Csávásiensis. Nyomtatott M. DC. LVI. esztendőben. 8-r. A₁, A₄, A₅ és A₈ (A₂, A₁, A₆ és A₇ hij.) = 4 levél. L. Melléklet 9. szám.

33.

Várad. 1658.

Kalendarioma Rakosi Boldisarnak Erdélyi Astronomusnak, Christus Urunk születése után 1658 Esztendőre, Mely 33

második a' Bissextilis után. Erdélyre és Magyar-orzágnak né- mely részeire nagy szorgalmatossággal alkalmaztatott. Varadon. Nyomtattatott Szenci Abraham által. 16-r. A (a többi iv hij.) = 8 levél.

Ajánlva: Generoso Strenuo, variarumque rerum usu peritissimo Domino D. Ladislao Cseffei de Tót Or, Comiti alter Supremo Comitatus Szolnok Interioris, ac Tabulae Judiciariae Protonotariatus Magistro dignissimo, etc. Domino Ac Patrono Suo, Singulari semper observantia colendo, Fastos praesentes in gratae observantiae monumentum, dedicat, consecratque, et cuncta prospera novet, suaque studia humillime commendat Author Balthasar Rakosi.

34.

. . . . . 1659.

Kalendárium . . . . . 16-r. B iv (a többi hij.) = 8 levél.

Másod czime: Astrologiai Visgalas, A' mi Urunk születése után való 1659. Meltyben, az Esztendőnek négy részében eső Hadak vagy Békeségek, Betegségek és Egésségek, Terméketlen és Termősegeknek állapotiból mit kellyen reménlenünk; Magyar, Erdély, és egyéb külső szomszéd Országokra is nagy szorgalmatossággal alkalmaztatott, Neubarth Christoph Theol: és Pract: által.

35.

Kassa. 1662.

Kalendarium (Uj és O) Christus Vrunck születése után való 1662. Esztendőre, Mellyet Magyar Országgra Erdélyre és szomszéd Tartományokra alkalmaztatott. Neubarth Christoph, Boleslâ Silesius által. Cassan. Severinus Marcus által. A₈ (a többi hij) = 8 levél

36.

Kassa. 1668.

Kalendarium (Uj és O) Christus Vrunck születése után való melly Bissextilis 1668. Mellyet most — is Magyar és Erdély Országgra, és egyéb szomszéd helyekre alkalmaztatott Nevbarth Christoph Theologus és Astrologus. Cassán, Türsch David által. 16-r. A₁, A₁, A₃ és A₈ (a többi hij.) = 4 levél.

37.

Kolozsvár. 1676.

Kalendariom, (Uj és O) Christus Vrunck születése után való 1676 Bisssextilis Esztendőre. Mellyet most-is Magyar és Erdély Országra és egyéb szomszéd Országokra alkalmaztatt Neubart Christoph. Theologus és Astrologus által. Cum gratia et Privileg. Celsiss. Princip. Kolosvaratt. Veres-egyházi Szentyel Mihály által. 16-r. A—E₁, (a többi hij.) = 36 levél.

Közepén és végén csonka. A levelek nagy része csonka.

38.

Kolozsvár. 1689.

Kalendariom (Uj és O) Christus Urunk születése után való 1689. Esztendőre. Melly Magyar Országra, Erdelyre, és egyéb Tartományokra alkalmaztatott Neubart Janos Theologus és Astrologus által. Kolosvaratt. Némethi Mihály által. 16-r. A—E (8 levelenként) = 40 szatlan levél.

A közepén csonka.

39.

Keresztúr. XVII. század.

Lutheránus catechismus töredéke. 4-r. A₁, A₂ levél correcturája B₁, B₂, C₁, C₂, D₃, D₄, E₁, E₂, F₁, F₂, G₁, G₂, H₁ és H₂.

Kétségtelenül keresztúri nyomtatvány Farkas Imre nyomdájából. Betűi tökéletesen találják a Római Babylon köfalai betűivel (Jrta Rodenborch, ford. Pálházi Göncz Miklós), melyet Keresztúron Farkas Jmre 1619. nyomtatott: de nem egyeznek a Farkas J. által Keresztúron 1614. nyomtatott Pázmán Péter pironszági betűivel, melyet Zvonarics Jmre és, Nagy Benedek írt. — L. Melléklet 7. szám.

40.

Lőcse. XVII. század.

Ének töredéke. Európa elragadtatásáról szól. 4-r. B₂, B₃ = 2 levél.

A nyomás kétségtelenül lőcsei. — Betűi egyeznek Köröspataki János havasalföldi historiájának betűivel, mely H. n. (Lőcsén) 1656. volt nyomtatva. — L. Melléklet 9. szám.

41.

XVII. század.

Latin nyelvten töredéke. 8-r. (Latin, magyar, német szöveggel.)

Tíz levélnek töredékei vannak meg.

42.

XVII. század.

Latin prosodia töredéke. 8-rét. (Latin, magyar, német szöveggel.)

H₁ és H₂ levél van meg.

43.

XVII. század.

Ének töredéke, a mely egy király történetét adja elő, a ki leányának házasságát ellenezve, halálát okozta, és oktatásokat ad a szülőknek, mikép járjanak el leányaik kiházásításánál.

4-r. (A C₁ és C₃ levélnek fele van meg.)

44

XVII. század.

Álóm könyveczke. 8-r. (A₄ A₅ levél.)

45.

XVII. század.

Latin nyelvten töredéke. 8-r. (A négy utolsó levél van meg. A kath. iskolákban használt imákat tartalmazza latin és magyar nyelven. Azután kis latin-magyar szótár következik.)—

L. Melléklet 11. szám.

III.

MUTATVÁNYOK.

1.

1559.

Az Vrnac Vaczoraiaiarol Valo közenséges keresztyéni vallás. Mellyet à keresztyéni Tanítóe mind egész Magyar Országból, s' mind Erdelből à Vásárhelyi szent Sinatba töttéc és kiattéc: A Cristus Szētegyházánac épitéssere. M.D.LIX. Esztendőbe Mind Szent Napian.*)

A Christus Jesusnac Testével Es Verével, Valo Igaz Reszesülésről, az Wrnac Vaczoraiaiba.

Miczoda az Wrnac Vaczoraia?

Az Wrnac Vaczoraia (à mint szēt Pál szól) à Christus Jesus Testéuel es Véreuel valo igaz részesülés, Melly részesülés leszen à kennyérnec es à bornac vőuőietől, hitnec általa, Melly hit az ígéletben à Christus Jesust hozzá kaptsollya, es teljes remén-ségel es bizodalommal ragaszkoduan ez ígérethöz, Az én Véremtű éróttőtec kiontattic, részesül à Christus Jessussal, es minden iauaiual, mellyeket szent halalával, es vére kiontássáual szerzet, Tudni illic az őróc bódogsággal.

Miképpen leszen ez à részesülés.

Leszen igaz hitnec általa. Mert miképpē az ígéletet hittel vészűc, Azzonképpen az ígéletnec álatyát es gyümölczét, melly à Christus Jesusnac éróttűnc meg töretet Teste, es bűnűnc boczá-nattyaért ki őtatot vére, hittel kel vennűnc, Es ez mi módon legyen, rövid beszéddel így magyarázzuc meg.

Az Isten akaruan betelleyssiteni minden ő ígéletit, mellyeket eleitől fogua az emberi nemzetnec tőt vala, adá éróttűnc az ő fiát. Es az emberi testet éróttűnc feluőuen halált szēuede à mi vđvősségűnkért. Mind megtestessülésse, mind halála mi éróttűnc

*) Ezen nevezetes nyomtatványt egész terjedelmében közöljük.

lőn, es en nec minden haszna miénc lőn, ugy annyéra, hogy az ő Testé nec feluétéle lőn oka, hogy a mi testünc mindenestől fogna el ne veszne, Halála es feltamadássa lőn oka, hogy öröké élénc. Testessülése azért, halála es feltamadássa nekünc örök életünc.

De hogy en nec é iótétel nec emlekőzeti a mi elménk ből es lelkünk ből ki ne esnéiéc, szerzé a végvaczorát a Christus, mellybe külső iegyec által emlekőztet az ő iótéteményiről, Es etzersmind, hit nec általa, é iókat közli az ő hiueiuel, nem külembé mint közlőtte a végvaczorán az Apastolockal.

Annac okaért, Mikor aszt mondgya a Christus Jesus a véguaczorán a kennyéről, Ez az én Testem: nem egyebet ért rayta, hanem aszt, a mit szent János Euangeliomában mond, En vagyoc az élet nec kennyere. Mert ot nem egyebet ért a Christus Jesus, hanem, hogy az ő Teste minékünc kennyerünc és étkünc, mellyel él es tápláltatic a mi lelkünc, Es a lélec által a test. Mert a test él a Lelektől.

Semmi nem egyeb annac okaért a Christus Jesusnan Testét ennünc, es Véré t innunc, hanem szüwnek tellyes reménségüel es bizodalmaual hinnünc, hogy az ő Teste mi érottünc ontatott ki, bününk nec boczánatyára, Es hogy czac az ő Testé nec es Véré nec áldozattya miat tartatunc meg az örök életre. Eképpen hit nec általa részessülünc a Christus Jesus Testéuel es Véréuel.

A Christus Testé nec étele miért mondatic lelki étel nec:

Touábba, Eszt a részesülést mődgyuc, hogy lelki es nem testi módon leszen, Mert a hit, a melly eszt vészi, a lélecke, nem a testé. En nec vtánna, A iók is, mellyeket é vaczorába vészünc, mennyei es lelki ióc, nem testie c. Touábba, En nec a Christus Jesussal valor észessüléssünk nec czatornáia a szent Lélec, ki által minden iauait is reáne őtli, es velünc közli a Christus Jesus, mint szét János mődgja, Ebből ismeriünc meg, hogy ő mi bennünc lakozic, es mi ő benne, hogy az ő Lelké ből adot mi nekünc.

Hány fele étel légyen az Wrnac vaczoriában.

Jt asztis meg kel érténünc, hogy az Wrnac vaczoriában két fele eledel vagon, Lelki es testi. A Lelki auagy mennyei, Christus Jesusnac szent Teste, es szent Vére. A testi, a kennyér es a bor. Es miképpen két fele az eledel: azzonképpen az étel

is két fele, Testi es lelki. A test vészi à testi eledelt, a kenyere-
ret es à bort, Melly étel mondatic szentség szerént valo ételnek
is. A lélec vészi az ígéletben à Christus Jesusnac szent Testét,
szent Vérét, hit által.

Miképpen legyen ielen a Christus à vaczorában.

Tauábba, Asztis eszünkbe vegyúc, miképpen legyen à mi
Wrunc Christus Jesus à Vaczorába ielen.

Az szentegyháztól soha à Christus Jesus el nem táuozić,
Jsteni természete es hatalamssága szerént, Miképpē ő maga
mondgya: En veletec vagyok mind világ végezetic. En, én
vissellec tûteket még vénségtekben is. Effele ígéleti szerént à
szentegyházban mindenha ielen vagon à mi Wrunc Christus
Jesus. De è ielen vóltánac felõtte à vaczorában az ő Teste véreis
ielen vagon à hitnec, az ígéletben. Mert à hitnec olly ereie
vagon, hogy à táuol valo álatokat is ielen valo képpen vészi
az Jgében. Mert à hitnec mind à táuol valo, s' mind à közel
valo helyly egy.

Eképpen iria szent Pál à Gallaciabelieknec, hogy szõmec
elõt feszitõttet meg à Christus Jesus: Maga nem Galaciában, ha-
nem Jerusalemben, régen annak elõtte, feszitõttet vala à Chris-
tus Jesus.

Abrahámról is aszt mondgya à Christus Jesus, hogy Abra-
ham látta az ő napiát, az az, v̄dõiet, mellybe à Christus Jesus
à testbe è világban élt. Maga à Christus Jesusnac születtésénec
elõtte soc száz esztendõuel hólt vala meg Abraham.

Ezenképpen è mai nap à hiuõknekis ielen vagyõ à mi
Wrunc Christus Jesusnac szent Teste, es szent Vére, az ígé-
retbe, hit által, miképpen à Galaciabelieknec à Christus Jesusnac
fesztésse ielē vólt, Es Abraham Patriarchánac à Christus Jesus-
nac napia. De eszt ertsed hitbe es lélekbe lēni, nē testi képpen.
Mert test szerént à Christus Jesus ül Atyánac iobián, hõnat
az ő ígéletibe mindē iauait közli mi velűnc, éltet, táplál es
óltalmaz.

Es ezenképpen mondgyuc ielen lenni à Christus Jesust az
ő hiueinec à iótéteményirõlis, mellyec az ő Testébõl, az ő ígé-
reti szerént, mi reánc származnac.

Mondgya magát à szentegyháznac feiéne. Mert miképpen à tagoknak à főtől vagyon indulattyoc es életec: azonképpen mi à Christus Jesus testéne érdemből vőt étellel élünk.

Mondgya magát szölyötöne, Mert miképpen à szöllő veszszö à szöletötöl él, es onnat véssen szirt es erő: azonképpen mi is à Christus Jesus Testéne érdeme miat élünk.

Mondgya touabba è szētegyháznac vōlegényéne magát. Mert miképpē à vōlegény taplállya es óltalmazza az ő hites társát: azonképpen à Christus őrzi es táplállya az ő szentegyházát

De ezekne è iótéteményekne mind feie à Christus Jesusnac megtestessülésse, miért hogy à mi testünket vōtte fel, es testünket közlőtűc ő vele, vgy annyéra, hogy (à mint szent Pál szól) húsunc az ő hussából legyē, Czontunc az ő czontyáiból. Annac okaért lehetetlen, hogy minket elhadgyon, es ne óltalmazzon hatalmáual, miképpē ember az ő tagiaitól, czontyaitól, es testétől el nem táuoszhatic.

Annac okaért è soc iótéteményekért es iauakértis, mellyec miréanc à Christus Jesusnac Testéből áradnac, mondgyuc, hogy à Christus Jesus è Vaczczorába ielen vagyon, es közli mi velunc minden iauait, az ő igéretibe.

De mondgyuc, hogy è ielen létel nem testi ielenlétel, hanem Lelki. Mert czac à hit fogia es erti eszt meg, Nem à test. Hogy à hitlenec nē vészic Christusnac szent Testét szent Véré.

Olly ielenlétet azért à Christus Jesus Testéne es Véréne nem vallyuc, melly hitne köuüle legyen. Mert à hitne köuüle senkiuel magát à Christus Jesus nem közli. Annac okaért tagadgyuc, hogy à hittlenec Christus Jesus Testét vegyéc.

Mert valakiben à Christus Jesusnac lelke nints, Az Christus Jesusnac Testét nem veheti. A hittetlenekbē ninczē à Christus Jesusnac lelke: Mert aszt mondgya szent Pál, hogy Christusnac Beliállal semmi közli nints: Azért à hittetlenec nem vehetic az ő Testét.

Touabba, à Christus Jesusis aszt mondgya, hogy à ki az ő Testét észiz, es Véréét iszsza, el nem vesz, A hittetlenec el veszne: Azért az ő Testét nem észiz, Véréét nem iszszác.

Annac vtánna szent Pál is szöluán à Vaczorabeli méltatlan ételről es italról, nem eszt mondgya, A ki à Christus Jesusnac

Testét méltatlan észiz: hanem; A ki a kennyérből méltatlan észiz, es à pohárból méltatlan isziz, vétköziz à Christusnac Teste es Vére ellen. Mi legyen ez, azon szent Pál meg magyarázza: Kárhozzatot véssen, vgy mond, magánac. Tudgyuc kedig aszt, hogy à Christus Jesusnac Teste nem kárhozzat, hanem élet.

Azzért à hittetlenec à Christus Jesus Testét nem véssiz, állattya szerént, es lélec szerént: hanem czac à Christus Jesus Testéneec es Véreéneec ieleit, à bort es à kennyeret.

Végezetre, Haszszontalan dolgót à Christus Jesus soholt nem paranczolt, melly minékünc veszedelmünkre vólna. A Christus Jesus Testéneec vétele, hitnélkül, haszszontalan: Azért aszt nem paranczollya. Hanem paranczollyã. nem is akaria: Tahát erőuel töle el nem vehettyüc, ackar mint adgyuc szóual à hittetlenekneec.

Az Wr vaczoráiát mi végre kell gyakorlanunc.

Vtolszor, Esztis mondgyuc es vallyuk, hogy az Wrnac Testéneec es Vérréneec vételére à szent Vaczorába int es kénszerit minket,

Előszer, A mi Wrunc Christus Jesusnak paranczolatya, ki aszt mődgya: Vegyétec, egyétec, Igyatoc ebből minnyáian. Es, Tegyétec eszt az én emlekőzetemre etc.

Annak vtánna à hasznoc, mellyeket az Wrnac Vaczoraiába vésszűnc:

Előszer annac okaért, à Christus Jesus vaczoraiánac hozzánc valo vétele erőssiti à mi hittűnket, à Christus Jesusnac igéretiben.

Mert miképpen à külső iegyec meg nem czallyác szaiunknac es szöműnkneec ęrzékenséget: azzonképpē à Christus Jesusnac igéretiben igazán adatattic à hiuőkneec à Christus Jesusnac szent Teste, es szent Vére, à hit által, kikkből mi reánc à meg vyulás es eleuenedés szál, Mint szent Agostõ szól: A ki, vgy mond, akar élni, vagyon honnét élyen: Jarúlyon ide, hidgyen, egyesűlyön Christussal, hogy meg éledgyen. Annak vtánna, Jnt è szent Vaczora hála adásra is, hogy à mi Wrunc Christus Jesusnac velűnc valo iótéteményiről es iauairól, mellyeket halaláual es feltamadássáual szerzet, hálát adgyunc, Mellről szól à Christus Jesus, monduán: Eszt tegyétec az én emlekőzetemre. Szent Pál is: valamenyészter észtec è kennyérből, az Wrnac halalát hirdessétec.

Harmadszor, Jnt az attyafiui szeretetre is. Mert miképpen à kennyér, mellyel à test él, soc búza szõmbõl vagyon, es à bor soc szõllõ szõmbõl: azzonképpen nekünc, kie egy főnec tagiai vagyunc, egyesseké kel lënúnc, Mellyről szól szent Pál, monduã: Egy à kennyér, sockan egy test vagyunc.

Negyedszer: Külõmséget teszen mi kósztünc, es à hittetlen pogánoc kózet, kie à szentegyháznac në tagiai. Etszersmind vigasztalis à szentegyháznac meg maradássáról mind világ végezetic, szent Pálnac mondássa szerént, ki aszt mondgya: Valamennyészer à kennyérbõl észtec, es è pohárból isztoc, az Wrnac halálát hirdessétec, Méglen el iõ.

Eszt à hiw es Jstenfélõ Kereszttyénc látuan es megertuén, è szent es vduósséges tanitást meg ne vtállýác, hanem lelküc vigasztalására errõl gyakorta elmélkõdgyenec. Es buzgó szübbõl lélekbõl kériéc velünc egyetëbe à Christus Jesus neuében, à szët Lelket, ki minket minden igasságra meg taniczõ, es tegyen minket à Jesus Christusban egyessecké, hogy õ neki mi kósztünc valami kedues dolgai lehessenec: Amen.

Colosvarot Nyomtattot, Heltai Gáspár Mühellyébe 1559.

2.

Az 1578-ik évi Prognosticonból.

7. Hetedszõr miért hogy az nyóltzadic kilentzedic, és tize dic házban fő Jspán à Saturnus ki è Cometánac dispositiora kętségnęlkül fő Papi feiedelemnec halalát iedzi, és nagy feiedelemnec veszedelmét, ollynac ki beteges és vén korában vólna, Kit én Moszka Czaszár felõl itilhetec mert immár vęnségnec ideyébe vagyon, még à Cométa is Moszka ország felé nyutotta vala à farkát, Annac vtánna soc veszedelmes változássokat, mind Politiába és Religióba ielent, és oly nyauallyát à minęmüket soc üdõtõl fogua nem hallottunc, hollot az Hóld Ecclesiassának (mely azon 1577. esztendõben lön) męrgéuel è Cometa ręsesült, Ezen Saturnus à Véneknec is szánto embereknec szerenczetlen állapotot ielent è Cometából.

8. Nyóltzodszor ielenti hogy à Mars ki à Męrtéc iegybõl, veres iegyel néz è Cometára, soc vér onto hadakat, kegyetlen ségeket, pártolássokat támaszt, kiualtkęppen kedig kegyetlen

feiedelemnec más országra mozdulassát ielent, ki nagy felelembeyti à kösséget, mert az mely tartományra igyekezie, abba ege-tésseket, rablássokat, koborlássokat, dulasokat, Varasokba falukba is és mezőkbe ielent, ki miat birodalmokban is változások leszne, Óya magát Lithuánia és Vilna hogy meg ne öklöllye à Bac mert à Bac iegy alat vadnac.

9. Kilentzedic iegyezésse à Nyárnac természeti szerént nehez betegségeket ielent, kie származnac főkeppen à rothat ver-ből és részegségből, kikből ver hasal valo betegségek, ver folyás-soc, vödöten gyermek vesztésec és bolondulasoc köuetkezne. Jelenti annac felette egy Királyne aszszony halalat, és Aszszony-állatognac soc fele nyauallyakat, gyomor fayássokat, Calculust, hasfayást, és Frantzúc, ezeket mind iedzi.

10. Tizedic à Mars Planeta à Venussal à szeles iegybe è Cometából Nyarba nagy melegségeket, gyakor menydörgésseket, villamássokat, veszedelmes menyütésseket, nagy veszeket mind földön s' vizen iöuendül.

11. Tizenegyedic iegyezésse, miuel hogy Jupiter Venussal és Saturnussal a Mertéc iegy alat è Cométa constitutioba resze-sec à Draconac farkáual eggyüt, ielent ebből soc álnoc szin-nel valo baratságokat, iöteteményért való háladatlanságokat, fő Papognac Apátwroknac soc szerenczétlenségeket, Nemeseknek, Wraknac, Törvény tudógnac ioszagokba való kárvallássokat, Gutta vtésseket, Köszuény miat faidalmokat, főfayássokat.

12. Tizenkettedic iegyezésse, à kilentzedic házat az Astro-nomusoc neuezic vtoniarógnac és Religio kazánac à mely házba sokaig egöt è Cométa, mellybe az Hóldban valo Ecclipsis is esöt vala azon 1577. esztendöben, és vgy be keuertéc mergec-kei aszt à Kilentzedic házat hogy abból nyiluan itilhetünc vton iarógnac soc veszedelmeket, leuelhordozógnac vton, és köve-töknec fogságokat, gyakorta való gyűléseket fő nepec kö-zött, Egyházi embereknec marháioknac el vvetelét és hitben valo válogatássokat. A Keresztyénekre kedig az Euangeliumnac valassaért iöuendül nagy haboruságot és ver ontást, főkeppen also Német országban, mely Frantziából és Hispaniából indulta-tic mivel hogy e Cométa és Nap nyugot felé Frantzia és Hi-spánia vgyon kez . . . . l iöni del felé also Német országra.

3.

Az Effectus Amoris-ból. 1588.

Sok szép Historiat immaron irtak,
Szerelemről Magiara fordítottak,
Bölcs Poetak irasabol kiadtak,
De meg erről tudom hogy nem szoltak.

Regi meg lőt dolgot en elő hozok,
Görög országban lőt dolgot beszellek,
Egi mas szeretőkről eneket mondok,
Kiuel (?) büs sziuőeket en vigasztalok.

. . . . nares Mitylandeus Historicus,
. . . . irasi közt iria egi köniueben,
. . . . Athenaeus be hoz irasaban,
. . . . czek vaczoraiaual kit irt abban.

Kerem az halgatokat meg halgassak,
Szerelemnek nagi ereiet czüdalliak ;
Kihez hasonlot nem sokat hallottak,
. . . immaron rendel en elő hozok.

Ket attiafi nagi Asiaban vala,
Hystaspes, Zariadres neuek vala,
Mind az kettő szép iffiu legeni vala,
Zariadres kisseb masiknal vala.

Kikről az idegen orszagbeliek,
. . . c m modra aszt soknak beszéllettek,
Hogy fiaí ezek Adonidesnek
Venus Isten aszszontul születetek.

Hystaspes Medianak also reszet.
Biria vgi mint feidelem orszagat
Zariadres Caspium tenger felet
Mind az Tanais vizig biria földet.

Az Tanais vizen túl az kik laknak,
 . . . tonusoknak kiket ot hinak.
 . . . on Meszemben kik lakoznak,
 Homartes vala neue kiralioknak.

Ennek szep leania Odatis vala.
 . . . szinten ell ado koraban vala.

. . . . .
 Jol eszedbe . . . . . ket,
 Ne itellied para . . . ezeket,
 Nagi vraknak tarczad vtannam őket.

Ezek közzül leg inkább az kit szerezcz,
 Es szüedben masnal inkább te keduelsz,
 Annak adlak feleségül tegedet.
 Nem adlak mas orszagban en tegedet.

Ennek bizonisagara ezt az pohart,
 Tar hazambol ki hozot arani kupat,
 Tölcz meg borral niüiczad annak kitszerezcz,
 Es kinek felesége lenni akarsz.

Annak felesége te hiuatatol,
 Es en töllem meg aiandekoztatol,
 Minden ioual kazdagsaggal lattatol,
 Vilagi giöniörüsegeben tartatol.

. . . . .
 Vrad ki leszen mond teged tarsanak,
 Te vizontag mongiad ötet vradnak,
 Mint az galamb esedezik tarsanak,
 Nem különben te is az te vradnak.

Isten meg algia ti hazassagtokat.
 Minden ioual zereti hazatokat,
 Szep fiakkal laniokkal titeket
 Meg ald, es szeret ha felitik ötet.

Azert lassad iari ell abban mit mondok,
Tölcz meg az pohart is borral te annak,
Ezek közül kit szerez aggiad annak,
Mert annak felesegoet teged adlak.

Mikoron rendel azokat szemlelne,
Es nagi gonoz keduel őket el nezne.

Egimas egessegeert az nagi italt,
Jó szerenczezekert az erős italt
Bor buzaert, bekeseget az duskat.

Azon közben az Nap az ő dolgában,
Jarton el iar neki hagiót tisztiben,
Az io estue el iőue nagi uárásban,
Vendeg kezde oszlani az varásban.

Zariadres Odatissal niugouek,
Hűtőket volta keppen megtökellek,
Egi masnak adot kezeket be töltek
Fogadasokat ekkeppen meg allak.

Hogi szeretnek egimast ezzel ielentek,
Egyik az másik őleben el aluek.
Venus Isten aszszonnak aldozanak,
Kertbeli szep rosakat szaggatanak,

Odatis kerteben ket feier alma,
Kerte felet esmet ket piros alma,
Dragalatos vala Venus illattia,
Ezeket őrzötte megis tartotta.

Mostan Zariadresnek aianlotta,
Sőt ő magauál is szabadda hatta,
Mert velle el iőtet ezert nem szanta,
Szep voltaert Zariadrest kiuanta.

Zariadres am az kert feier almat,
 Fogdosni keszde neki mint saiattiat,
 Czokolni, es harapni az pirossat
 Illien iokkal tölte el az eczakat.

Ezt az szerelmet egész Asiaban
 Minden paraszt tuggia ot az orszagban
 Ki bizoni melto is elő hozasban,
 Attiaknak aniaknak pelda adasban.

Vgian ezen historiat szent helien,
 Ki szoktak irni. Kirali Palotaian,
 Söt meg köz embernek is haza falan,
 Eszt mindennek emlekezetre aduan.

Touab immar en elő nem mehetek,
 Ez historiaban többet nem irok
 Mert rolla irast touab nem talalok
 Egi nehani verset tanosagul mondok.

Ebből immar minden Ember tanolhat
 Meg löt dolgot peldaiul elő vehet,
 Attiak aniak, Fernek ő leaniokat,
 Kit szeretnek, annak aggiak azokat.

Vagion nekünk erről szantalan peldank
 Hogi valakik egi mast igi meg szereteek,
 Az vtannis egimashoz azok estek.
 Jollehet Attiok anniok nem vegeztek.

Mit czelekedek Cymon Cyplessal
 El ragada leaniat iffigeniat,
 Erő szakkal el vőue szeretőt
 Egi meniegsző nep ellen szep matkaiat.

Mint iara Diomedes Attia miatt,
 Nem hagia elvenni varga leaniat,
 Vizbe vgrek vegre ű az leaniert,
 Mindketten meg halanak igi egi masert.

Istennek is, tőrüenie ellen vagion,
Egi mas szeretöket hogi el valaszszon,
Ember, kiket Isten egiben szerzet,
Aso, kapa, kit egimastul valaszthat.

Töb peldakat nem szükseg erre hozni,
Kinek nem tők az agia mert jól erti,
Minden napi palelából által lattia,
Keduetlen haszassag mit hozzon tuggia.

Az vtannis mert űk soha bekeuel
Eggiüt nem lakhatnak ezendesz elmeuel,
Egi mast nem szeretik nagi szeretettel,
Cziak iai veszek vagion nekik hazoknal.

Atkozzak magokat, es szüleieket,
Hogi ferhez nem adtak azoknak öket,
Kiknek szerettek szep termetöket,
Es kiknek akartak adni hütöket.

De hogi immar ezekben veget vessek,
Töb tanusagot en erre nem hozok,
Hanem csak negi verset ez vegre mondok,
Sommaia ez iol rea halgassatok,

Nem tudom Egh alat mi lehet nagiob,
Szerelemmel es mi lehet erőseb,
Dolgok közül ez mindennel nehezeb,
Ezen kívül egiet mondnak ki nagiob.

Ez mi legien nem mondom en senkinek,
Mert pelda beszéd lehet ez mindennek,
Azok tuggiak csak az kik megprobaltak,
Ezek kívül azok is kik el hittek.

Oltalmazszon Isten ettől tegedet,
Ki meg nem kostoltad Venus iatekat,
Nem erzeted Cupido merges nilat,
Addig örizzed magad mig meg nem latt.

Mert ha egizer teged iatekban eithet,
 Es nilaual Cupido meliben lõhet,
 Ketseg leszen ez vtan te eleted,
 Az elõbbi vadra vissza terted.

Ez historiat ki szerze versekben,
 Deakbol fordita Magyar enekben,
 Egi Iffiu Scolai Mestersegeben,
 Ezeket enekle egi io kedueben.

Az ezer öt szazban es niolezuan hetben,
 Niarba az he szent Iakabnak hauaban,
 Erdelinek hires neues is földében,
 Czegeben az holdos Tonak fekteben.

FINIS.

4.

A XVI. századbéli Cantiones Funebrales-ből.

MASNOTAIA: ADGI

. vduesseges, etc.

CHRISTusnak hű keresztieni, Ilik ezt nektek megtudni. Az
 bűnert, hogy meg kel halni, Halal által dichõulni.

Adamnak õ vetke miat, Halal szala minniaiünkra, Meltok
 valank karhozatra, Örök pokolnak kenniara.

De kik az Christusban hiszünk, Halaltul sem mit ne felünk,
 Sõt il remensegben legünk, Halalról életben megünk.

Nem szüksegh hat bankodnatok, Halotokkon igy sirnotok,
 Pogan modra iaygatnotok, Mint ha hűt nekul volnatok.

Mert az kik hűtben ki mulnak, Azok Christusban niugosz-
 nak, Vtolso napon fel tamadnak, Christussal eggiut vigadnak.

Kik meg ez vilagon eltek, Ez legyen dolgotok nektek, Az
 bűnnek veget vessetek, Es az Christusban higgietek.

Az bűnnek ellent alliatok, Es szüntelen vigiaszatok, Gi-
 korta imatkozozatok, Kesertetben ne iussatok.

El hadgiatok minden gonozt, Iregseget ragalmaszast, Giu-
 löseget haragh tartast, Es nagy Sok baluani imadast.

Reszegsegtül tobzodastul, Vilagi szorgalmatossagtul, Eletnek
 ő nagy gondgiatul, Oya magat minden attul.

Ioszansagot köuessetek, Mertekletessen ellyetek, Iamborsagot
 visellietek, Es irgalmassok legietek.

Ha ti ezekben maradtok, Igaz hűtben, el kymultok, Biszonnial
 el nem karhoztok, De örök életöt niertek.

Variuk mi iduoszilunket, Hidgiunk meghszabadit minket,
 El valtoztattia testunket; Ditsősigre viszen minket.

Ditsiret Attia Istennek, Christusnak iduőssegünknek, Egie-
 temben szent Leleknek, Szent Haromsagh egy Istennek.

De extremo iudicio.

Kerlek es intlek mostan tegedet, Az nagy Jstennek szent
 szemeliere te teremtetet ember, Hog viselli gondot Jduősseged-
 ről örök eletedről, Mert el iő az nap mely nap ez vilag tűz miat
 mind meg egh.

Meli nagy feelem akkoron leszen, Mikor az Christus az
 iteletre el iőüőndő leszen, Hogy mindeneket meg hannion ve-
 szen igazan itelien, El iő bizonnial az Jsten Fia szep fenies
 fölhőben.

Először kedigh az szent Angialok, Az nag szep szaau
 hangas trombitat egben meg fuialiak, Kiknek szauara minden
 halottak hamar fel tamadnak: Mert el iő etc.

Nem kelli akkoron senki azan . . . . szep ruhaia sem
 gaszdagsaga, Mert föld meg rodhasztia, Czak bodog leszen az
 ki most meg ter Christus Vrunk mondgia: El iő bizonnial etc.

Ezt niluan hidgied hogy ez igy leszen, Mihelt az iget te
 meg ertended es Jstent halgatod szent Daudid által szent Janos
 által Jsten szouat hallod, Mert el iő az etc.

Elő hozatnak szam tarto kőniuek, kikkől az Jsten min-
 dent meg itel mindenek lattara, Az titők dolgok meg ielentet-
 nek bizoni nyiuan . . . . El iő bizonnial etc.

Ot mit felelliek en bűnes ember, Kihez foliamiam es ese-
 dezem az en bűneimert, Hol meg az iois retteg es lappang Chris-
 tus Vrunk előtt. Mert el iő az nap etc.

O te felseges hatalmas nagy VR, Ki mindeneknek tsak te
 vag Vra kiraliok kiralia, Kerünk most teged hogy iduőzitsed
 szegin bűnösöket: El iő bizonnial etc.

Emlekezzel meg kegielmes Jsten, Hogy en erettem emberre lettel, Szõrniu kent szenuedtel, Nagy faratsagot keserûseget en ertem fel vttel: Mert el i, etc.

Kerlek en teged ne vessel tled, Az veghetetlen rkke valo nagy keser kenra, Kerlek ne legyen heiaba ertem az te szent halalod: El i bizonnial etc.

Chak fohaszkodom en edes Vram, Mint Jstenemhz kegies Attiamhz edes meg valtomhz; Hogy legy kegielmes szegini iuhod hz, Mert terlt bnshz, Mert el j etc.

Nam meg bocziatal Magdalenanak, Vndok fertelmes gonoz bnsnek te hozdad ternek.

Es meg bochatal bns toluaynak halala ideien: El i bizonnial etc.

Allas engemet az iok kzibe, Es vallasz el ki gonoszok kzl felseges VR Jsten, Hogy las engemet iob kezed fell en edes Jstenem: Mert el i az nap etc.

Siralmas leszen nyluan meg hidgied, Szamlalhatatlan sok embereknek iteletnek napia, De nagy vigassag es rem leszen akkor az hiueknek; El i bizonnial etc.

Ennek okaert intlek tegedet, Jsten kepere ekessitetet  emberi allot, Sies es viselli igen nagy gondot, itilet napiarl: Mert el i az nap, etc

Ne ved cz . . sagra es sketsegre, Az nagy Jstennek fenegeteset aldot szent igeyet, Melliet neked most sok iambor ember bizonsagul hirdet; El i bizonnial az Jsten Fia szep fenies flihben.

5.

A XVI. századbéli énekes könyvbl.

PSALMVS. 34. G. Z.

Nagy banatban Daudid notara. I. Sam. 21. Mikoron Daudid Saul elt futna, Achis kiralyhoz be szaladot volna, Kiral szolgál meg ismertc volna, megh mondac kiralynac hogy Daudid volna.

Ackor Daudid meg ijede sziuben, el valtosztata orczaiat flben. Jsten hatalma nem iuta eszben, giarlosagat mutata ijeteben.

Gyermec modra bolondoskodic vala, kezeuel ű az falra kapdos vala, niala szakalan mind ala fut vala, hog bolondsaggal magat el titkollia.

Oly igen eszt latuan Kirali haraguęę, hogy az bolodot eleiben viuęk, kiraly hagyja hogy elöle el űznek, mert ű bolond nélkül nem szűkölködnec.

Czudakeppen Jsten meg szabadita, noha egy keuessę maganac hagyja ereieben meg probalni akara, ilyen haladasra űtet indita.

Jrgalmas Jsten öröcke diezirlec, soha eszemböl teget ki nem vetlec, kőniörgessel haladással tisztellec, oltalmazo Jstemnec ismerlec.

Giakorta soc gondom volt életembe szűntelen forgottam nagy soc igyekben, de oly igen biztam segítségden, soha te benned nem estem kętségben.

Az en hitemet ackoron probaltad, az fogsagot mikor ream boczattad, az fogatkozast bennem meg mutattad, hogy kőniöręsre lelketem indiczad.

Soha kętségben nem estem magamban, noha feluerettegtem en magamban, el hittem hogy velem vagy fogsagomban, kit most latoc meg szabadulasomban.

Parantsolsz ottan az te Angialidnac, hiueid kőrniűl hogy tabort iarianac, ellensegtűl hogy meg oltalmazzanac, szabadulasra vtat mutassanac.

Az orozlanoc hamaręb ehez nec, soc kegyetlen feiedelmec vesz nec, az mig az hiuec meg szűkölködnene c, vag czac mig igenis meg ehez ne nec.

Remenseęe kinec Jstenben leszen, semmi retteęese annac nem leszen, czac egy czontia heaualis nem leszę Jstemnec rea oly nagy gondgia leszen.

Vayha intęsemet meg fogadnatoc, fiaim ha engemet halgatnatoc. fületeket en hozzam haitanatoc, az iduőség vtat meg talalnatoc.

Valaki kiuan Jstentűl io napot, egesseęet auagy hoszu eletöt, hitröl tegyen illien bizonysagot, mindenkor gyűlöllie az gonossagot.

Ne gondollion szíueben alnoksagot, ne beszellyen nyelueuel hazugsagot, ne hordozza szíueben az haragot szeresse mindenkor az bekesseget.

Ne czelekegyec ű kegyetlenseget, meg ne niomorítsa az szegenseget az tőrüeniben ne vegyen aiandekot, hogy el ne fordítsa az igassagot.

Szandeka mindenkoroa iora legyen, aza Jstennec tiztessegere ellien, Jstenehez haladatlan ne legien, hogy nagy hamar veszedelme ne legien.

Az igazakat az Jsten meg aldgia, kőniörgéseket igē meg halgattia, viszont az kegyetlenőket vtallia, mindē hireket neuőket el rontia.

Az Vristen szegeniec mellet vagion, kiknec meg keseredet szíuec vagyon, sereg Angialiuat melletec vagyō meg czac az czontokra is gondgya vagyon.

Az hitetlent haragiaban meg őli, minden ereiet hatalmat el veszti, az neuēt is mind öröcke el veszti, az bűn ellen haragiat igy ielenti.

Szent Daud idta eszt az soltar könyben, harmincz negyedie szép dicziretiben, vigasztalasaert szörzēc eszt versekben, ezer öt szaz hatuan negy esztendőben.

6.

Az 1616-ik év előtti orvosi hirdetmény.

Az Electuariumnak, az az, a Terjeknek hasznarol. Először Ez Terjek jo minden fele mereg ellen, es ha szinten azt ember sokaig nala hordozta volna is, mely mereg szokott őszve gyűlni az sűrű köddőköl es az sűrű Eghből, avagy mellyet ember vagy etelben vagy italban valamely gonosz akaroja által talalt volna be venni, es hogy mikor immar embernek az teste annira reszket mint ha hideg lelne, vegyen ez Terjeknek egy Bab szemnit, es igya meg azt meleg borban avagy vezetaen, es magat erőssen be takarvan jól izzadgek utanna, hasonlokepen mindenfele hideg lelesben is az szerint élhetni vele, es Jsten utan hasznal. Tovabba Pestisnek idejen minek előtte ember ha-

zabol ki menne, vegyen egy borso szemnit az szajaban, es igy az napon Jsten utan, nem kel Pestistül felni. Annak felette hurut ellen, es az ki nehezen veszen lelegzetet, vegyen naponkent egy egy borso szemnit az szajaban, mely sok fele betegsegek ellen is jo, mert az meg hidegült természetet meg melegiti, az vért is megtisztítja. Végre, a mely barom marha, avagy etelben avagy italban valami merget talalt volna el nyelni. annak egy Bab szemnit adgyanak, tiszta vizben az torkaba töltven, es hasznal.

Az Vörös Jhrnak hasznarol.

Először, Az Vörös Jhr jo hurut es nehez fuladas ellen, avagy ha valaki meg sérült volna, es alut vér volna benne, vegyen ez Jhrban egy mogyoronit, es meleg borban avag sörben mind estve mind reggel, vegye hozzaja, Tovabba, először főredven, es az testet azzal kenven, az tagokat meg erőssiti, es az nyilalast meg enyhiti: az emberi testen valo fakadekokat es sebetis jo keni vele, avagy Flastrum modgyara reja kötven, hasznal; az kin pedig reghi sebb volna, mossa meg azt az önön maga vizeletevel, es az utan tiszta ruhabol csinalt szözt rakjon a sebbe, fellyül pedig az Jhrbol Flastromot csinialvan, melegen kösse rejaja, es hasznal. Vegre, mindenfele Rüh es varr ellen is jo, az kozsos fejet elsöben jo lugban meg mosvan, es ez Jhral kenven, meg gyógyul.

Ez Jhret es Terjeket, talalni en nalam Hoffman Jlyesnel, Seb es Szemgyogyito.

7.

A XVII. századbeli Álom könyveczké-ből.

Valtozni mas színbe, tiztesegeben az meg valtozik.

Vacka lenni, betegség auagi bantas.

Vagni latni magat, nagj io szerencze.

Variut latni, niereseg.

Variut fogni, iöuendö versenges.

Veröt latni, hatalom czeleködes.

Vermet latni auagi bele esni, nem io.

Vermet nagiot latni, röiv idön minden iot iegiez.

Verettetni vassal, bantas.

Verettetni, niereseg.

Vendeknek gazdalkodni, gyülföseg.

Veres ruhaba öltözni, harag

Veder auag viznek való edeni, vigasztalas.

Veret latni hogy foli, veszel.

Veret az földre hullatni, io.

Vert poekni, gonoz.

Vert innya, io.

Vert gyöiteni, io.

Venne lenni, gonoz.

Vetni, nagy nyereseg.

Vetemeni ki sarga, de nincz feye iokedu.

Vborkat le szedni ki az ütetes utä mindiart termet, es enni
benne, io niereseg.

Vizi madarat latni, veszedelem.

Viz zauaros, gonoz.

Vizet innia, hideg io, meleg gonoz.

Vizet latni hog fel for, ellésegeuel beszel.

Viz ha tetzik hogi egh, öröm.

Vizben förödni, dolgozas.

Vizben hankodni, szomorusag.

Viragot szepet mastol el venni, tisztesség.

Viz szelin iarni szeretöknek io, hazas ember gyanakodik az ö
felesegere.

Vigasztaltatniöes nincz szükségere ia, gonoz.

Vizben ki tizta förödni, egesseg.

Vizet tiztat innya, sok embereknek kedueben leszen.

Vizet ki zugással foli altal labolni az ö ellensegit meggyözi.

Vitez embert latni, nagı tiztesseg.

Vitez latni bayt vini auagi hartzolni nagı munka.

Vitez auagi vitezlö rendben valo Vrakat meg szolletani, öröm
es tisztesség.

Vilagot latni, titok szerelem.

Vilagod ha vagyon ki mesze fenlik, io.

Vilagot auagy tüzet gyuitani, es meg gyul hamar, szandekaban
batran el mehet.

- Vilaggal valamit gyuitani, nem io.
 Viaz gyertiat latni, io szerencze es bodogsag.
 Viaz ő magaban, betegseget iegyez.
 Villamast latni, nagi niereseg.
 Viaskodast latni tömlőtzbén, veszel.
 Viaskodni almaban, iőuendő bekesseg.
 Viaskodast latni, harag.
 űstőket latni, io hir.
 űstőkőd ha szept vagyón, io mind ferfunak s mind asszsoni embernek.
 füveg pohar, czalardsagot iegiez.
 űdő es harang iegyez artalmot ezt is hoḡ az ember iol vigiazon őmagara.
 űlőt latni, io.
 Vralkodni, veztesseg.
 Vzni gonoz.
 Vzhatni az vizet által, azt az mit kiuan meg nyeri valami nehezen.
 Vzni es hatal el merűlni, büntetes.
 Vton tevelgeni, haszontalan munka.
 Vton ki szorgos iarni, szomorusag.
 Vtat el vezteni, karvalas.
 Vadazni, vadlast iegiez.
 Vert latni, vagi testedből ki folni, kart.
 Veredet ki ereztetni, az alfelednek faydalmat iegyi.
 Verteg űlni, kart iegiez.
 Vaznat latni vagi zőni el hitetst.
 Vydamsagodat lat: szomorusagodat iegzi.
 Vitorlat latni, gonoszt iegiez.
 Vasat verni, erőtlenseget.
 Vasal ha vernek, pusztulast.
 Vyzben tisztaban mosdani, vidamsagot.
 Vyzben zauarosban mosdani vagi bele esni, vadlast.
 Vygiazni almodba, meg vnast.
 Vizet hideget innia, hozzu eletet.
 Vaknak latni magadat, erőtlenség vagy bűnben valo esest iegiez.

Vermet latni vagi bele esni, perpatuart.
 Vizben tisztában esni tiztesseget iegiez.
 Valamit masnak kezeben adni, niereseget iegiez.
 Viragot szedni, vidansagot iegez.

8.

A XVII. századbéli katekizmusból.

ELSŐ ARTICULUS

A Z S Z E N T I R A S R U L .

1. Micsoda az szent Irás?

ISTENNEC szent igéje, mely az szent LELEKNEC vezérlése által iratot az Prophetaktúl és az Apostaloktúl, ki minket az ISTENNEC állattya és akarattya felől tanet. Es közönségesen az BIBLIABAN való könyvec mind szent Irásnac hivatatnac: ez nevezettel néminémű méltóság szerint azokat az könyveket hijoc, a kie Canonicussok, (az az, a keresztyéni hitnec és kegyessen élő erkölccseknek meg-csalatkozhatatlan regulajoc:) Honnan az szent irás-is Regula-szerint valonac mondati. Chemn. in Exam. Conc. Trid.

2. Egyenlő méltóságoc vagyone az Bibliában-valo Könyveknek?

Nem: Mert nemellyec CANONICVS könyvec (nemellyec APOCRYPHVSOC (elő-rytettee): az CANONICVSOKNAC bizonyos és fő méltóságoc vagyon: az APOCRYPHVSOKAT pedig noha az Anya-szent-Egyház az kösségnek éppületire ólvassa: mind az által az Anya-szent-Egyház-béli tudományoknac megerősítő méltóságára nem hozatnac: az mint szent HYEROMIMVS szól. Chemn.

3. Miért mondatnac Canonicus könyveknek?

Mert szintén olyanoc: mint egy igaz mértéc és regula, mely szerint minden hiveknek avagy hitetleneknek egyéb irások-felől szabadon itéletet tehetnyi: ő néki pedig egyéb irásoktól semmik éppen nem szabad itéltetnyi, Chrisost. Hom. 13 . . . . 2. ad Corint. Ez nevezetet pedig ő maga az IRAS meg-mutattya.

Psal. 19. v. 5. Rom. 10. v. 18. Gal. 6. v. 16. Phil. 8. v. 16. Chemnit.

4. Honnan vagy on az Könyvnc az ő méltósága?

Hogy ez könyvnc azoc legyenc, kikben az mennyei igasság vagy on, elsőben ő-magátúl az ISTENTUL- ez könyvncnek szerzőjéül vagy on, 2. Thimot. 3. v. 46. 2: Pet. 1. v. 21.

Másodsor peng őnnön-maga az ISTEN ez Irásoknac méltóságokrúl az Anya-szent-Egyhaz által bizonságot akart tétetni de nem minden Anya-szent-Egyház által; hanem csac az által, mely abban az időben vólt, mikor ez CANONICUS Könyvncnek IRÓI testben éltenc: mind-az-által ily . . . al, hogy az, az Anya-Szent-Egyház nem itélő birónac tisztit viselte, hanem csac bizonság helyet vólt. Chemnit.

5. Mely könyvnc mondatnac Apocryphusoknac?

Azoc, kiknc el rőytöt kezdete nem világoskodot azoknál, kiknc bizonság-tételével az igaz irásoknac méltósága mi hozzánc jutot. August. lib. 15. de Civit. DEI. cap. 23. Chemnit.

6. Az Szent Irás osztatike töb részre-is?

Osztatic: Mert az idoenc változása-szerint, és az Anya-szent-Egyháznac külömb fele állapottyára nézve, az Bibliában való könyvnc Ó és Uy Testamentomra osztatnac. Az szerint az mitt magokban befoglalnac, mondatnac Tervénybélieknc, Prophetác irásinc, és Evangeliumbélieknc, etc.

7. Az szent irás világos és nyilván való e?

Igenis az, kiváltképpen mindazokban a melyekben, melyec az hitröl és az mi ISTEN elöt való igazulásunkról, és öröc idvösségünkéről szolnac. Psal. 119. 105. Vram az én lábaimnac szövetcne az te igéd, és az ősvenyeimnc világá. 2. Pet. I. 19. Vagyon erős bizonságunc az Prophetáknc beszdec, melyre figyelmezvén jól cselekesztec, mint á homályos helyen világoskodó szövetcnekre melyet követtec, mint setetségben az lámpást.

9.

Az 1656-iki énekből (Havasalföldi harcyról.)

Nota: Várom Uram Isten fejemre etc.

Embernek elméje gondollya meg utát,
Isten igazgattya annak ő járását.
Fejedelmeknek — is sziveknek szándékát,
Vezérli hogy tegyek néki akarattyát.

Valakinek utát az Isten kedvelli,
Annak ő járását boldogul vezérli,
Még ellenségét is barátjává teszi,
Mindeniket szépen egyben békélteti.

Ellenben pediglen ő azt cselekeszi,
Valakinek utát bánnya s' nem kedvelli,
Annak ő járását nem szerencsésíti,
Joakaroját is ellenséggé teszi.

Hadaknak vezére, táborok mestere,
Ki jó moddal állatsz mindeneket helyre,
Szépen rendezel-el őket útközetre
Adsz erőt népednek a' győzelemre.

Hadat hirdettenek, táborban készülnek,
Dob szóval erednek, zászlokat emelnek,
Mely alá vitézek szépen seregelenek,
Majd hírével leszen Havasalföldenek.

Máthe Vajda meg-holt, országunknak nagy kár
A' mi szerencsénkre élne ne bánkok bár,
Mert a meddig éle volt olyan mint vég vár
Nem jöhett reánk könnyen Török Tatár.

Havas alfödeben sem lett volna romlás,
 Nem hallatott volna annyi sirás rivás,
 Sem pedig másoktól sok el-huzás vonás,
 Az miolta meg-holt nem támatt olyan más.

Holta után hamar párttítés támada,

. . . . .
 . . . . .

Senki azért magát ezzel el ne hidgye,
 Háta megé penig Istenét se vesse,
 Hanem a' ki tudgya előtte visellye,
 Mert nem tudgya senki mit hoz nap fel-jöte.

Istenünknek neve áldassek érette,
 Hogy Fejedelmünket kedvelte szerette,
 Mert a menyi földön el-terjedet hire,
 Mind annyi nemzetség ismérkedik vele.

Valamig a' nap s hold az égen fenn lesznek,
 Sűrű szép csillagok oda fel félnenek,
 Mind addig békeség adassék földünknek,
 Ne árhasson senki szegény nemzetünknek.

Ezer hatszáz felet irván ötven ötben,
 Nagy háboruság lön Havasalföldében,
 Kérjük a' szent Istent mi könyörgésünkben
 Ne essék ilyen sors soha mi földünkben.

Irtam munkálkodtam sokat gondolkodtam,
 Havasalföldében noha benn nem voltam,
 De kik oda voltak töllük tudakoztam,
 Mező-Csávás azhol versekben formáltam.

Ez éneket irák egy fő Ur kedvéjért,
 A Fejedelemnek egyik Ur hivéjért,
 Régi jo Urának emlekezetiért,
 Ha mi vétek benne ne vessed meg azért.

10.

A XVII. századbeli énekből (Európa elragadtatásáról)

Bika hátán egy szép léány űl vala
Creta fele Bika léánnyal űsz vala

Sok jóságű virágh az Retűn vala
Közte penigh nagy sok plántalt fa vala
Ezeknek oly szép sűrűsege vala
Egyik agha az mást be földi vala.

Ez mellett fak alat szép arnyek teczik
Napnak fényesseghe kőztők tündőklik
Sok fa sűrű leuelekkel szöldellik
Kin Kepiro mestersege meg teczik.

Szép kőfallal az Retöt keritette
Az fak állyat fűekkel be űltette
Rosat, Mirthust Jvoliat helyeztette,
Sok negy szegű táblakban ezt szerzette.

Szinten az közepin szép viz fut vala
Ki magatol az földből fakad uala
Annak penigh im ilyen haszna uala,
Fűvek fak véle őtőztetnek uala,

Táblan az kerteszis megh láczik uala,
Annak kezében egy kis kappa vala,
Kivel kertesz az földet ása uala
Folyo visznek folyasát nyitya uala.

Az Tenger felől az Retnek végében
Irattattak szép léányok egy seregben
Kik láttatnak néha lenni örömben
Néha penigh keserves felelőmben.

Eő feieket koszorokkal megh raktak
 Hajokat is az szelnek boczatottak
 Eővig meztelen testőket haltak
 Kiáltvan az tenger fele fordultak.

Szinten terdigh az tengérben be leptek
 Bika után ők minnyajan erettek
 Tenger melysegetől ők meg ijettek,
 Bellyeb menesben ők veget vetettek.

Nagy sok szép szint az viznek jegyzet uala
 Keket, szöldet, vöröst, sárgat irt uala
 Kőszte kősziklakatis jegyzet uala
 Viz azokra folyvan taytekszik uala.

11.

A XVII. századbéli latin nyelvtanból.

TANULÁS ELŐTT VALÓ KÖNYÖRGÉS.

Mivel hogy ő világosságnak Attya, a te világosításod és Isteni hatalmad nélkül semmi jó nincs az emberekben: világosíts meg kérlek az én elmémet, az te igaz bölcsességednek sugárival és fényességével. Ald meg az én tanulásimat, és munkáimat. Erősítsd és élesítsd az én elmémet, elmélkédésimet, és itéletimet. Engedgy jó értelmet a Deáki tudományokban, és azokkal igazán való élest. Öntözd-meg az én elmémet a te isméretednek harmattyával. Adgyad hogy az Isteni félelelre tanító igaz tudományokat igazán gyakorollyam, a te nevednek dicsősségére és egyebeknek épűletekre, Amen. Mi Atyánk etc.

Tanulás után való Könyörgés.

Hálákat adok tenéked kegyelmes Isten, hogy az én elmémnek homályos kődeit el-oszlatád. Kérlek tégedet alázatosan, hogy a te kiváltképpen való irgalmasságodert, az én tanulásimat úgy igazgassad, hogy mindenkor szemeim előtt forgassam ama mondást: Az Isten —